

Regeringens proposition

1998/99:133

Särskild företrädare för barn

Prop.
1998/99:133

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 20 maj 1999

Lena Hjelm-Wallén

Laila Freivalds
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att en lag om särskild företrädare för barn införs.

Syftet med lagen är att stärka möjligheterna att ta till vara barnets rätt när en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för brott mot barnet. Lagen syftar till att förbättra förutsättningarna för att utreda sådana brottsmisstankar. Den syftar därmed också till att förebygga att övergrepp mot barnet fortsätter. Förslaget innebär att en särskild företrädare under vissa förutsättningar skall förordnas för barnet i dessa fall. Den särskilda företrädaren skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegång. Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden skall det vara möjligt att i stället förordna att en av dem ensam företräder barnet.

Till särskild företrädare skall förordnas en advokat, en biträdande jurist på en advokatbyrå eller någon annan. Endast den som uppfyller särskilda krav på lämplighet får förordnas. En ansökan om förordnande skall göras av åklagaren hos tingsrätten. Domstolen skall kunna förordna interimistiskt utan vårdnadshavarnas vetskap, om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara.

Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 2000.

1	Förslag till riksdagsbeslut	3
2	Lagtext	4
2.1	Förslag till lag om särskild företrädare för barn	4
2.2	Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100) ..	7
3	Ärendet och dess beredning	8
4	Att ta till vara barnets rätt – gällande ordning	8
4.1	Familjerättsliga regler om ställföreträdare för barn	8
4.2	De straffprocessuella reglerna	9
4.3	Målsägandebiträde	11
4.4	Den socialrättsliga lagstiftningen	13
4.5	Ärenden hos JO	14
5	Behovet av förändringar	16
6	Särskild företrädare för barn	18
6.1	En särskild företrädare för barn	18
6.2	Särlevande vårdnadshavare	21
6.3	Förutsättningarna för en särskild företrädare för barn	23
6.4	Den särskilda företrädarens uppgifter	28
6.5	Vem skall utses till särskild företrädare för barn?	33
6.6	Förfarandefrågor	35
6.7	Sekretess	37
7	Ekonomiska konsekvenser	39
8	Författningskommentar	40
8.1	Förslaget till lag om särskild företrädare för barn	40
8.2	Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)	50
Bilaga 1	Promemorians lagförslag	51
Bilaga 2	Förteckning över remissinstanser som har yttrat sig över promemorian Särskilt målsägandebiträde för barn (Ju 94/3147 och Ju 98/588)	52
Bilaga 3	Lagrådsremissens lagförslag	53
Bilaga 4	Lagrådets yttrande	57
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 20 maj 1999	60

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 1998/99:133

Regeringen föreslår att riksdagen

antar regeringens förslag till

1. lag om särskild företrädare för barn,
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om särskild företrädare för barn

Häri genom föreskrivs följande.

När en särskild företrädare skall utses

1 § När det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år, skall en särskild företrädare förordnas för barnet om

1. en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller
2. det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt.

En särskild företrädare skall inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller annars särskilda skäl talar mot det.

2 § Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 finns endast i fråga om en av dem, skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

Om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare utses.

Den särskilda företrädarens uppgifter

3 § En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

Ansökan om förordnande

4 § En ansökan om förordnande enligt 1 eller 2 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

5 § Till särskild företrädare får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

Interimistiskt beslut

6 § Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får domstolen, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

7 § Åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Underrättelsen skall göras så snart det är möjligt utan men för utredningen.

Byte och entledigande

8 § I fråga om byte av den särskilda företrädaren tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

9 § Om det inte längre behövs någon särskild företrädare skall företrädaren entledigas.

10 § Om förutsättningar för ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § inte längre finns eller förordnandet inte längre behövs skall det återkallas.

Ersättningsfrågor

11 § En särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) gäller för ett rättshjälpsbiträde. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43 och 47 §§ rättshjälpslagen.

12 § När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde skall avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

13 § Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

14 § I ett ärende om förordnande enligt 1 eller 2 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart.

15 § Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare eller av åklagaren.

Domstolen får också självmant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

16 § Beslut om förordnande enligt 1 och 2 §§, interimistiska beslut enligt 6 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare eller återkallelse av förordnande enligt 2 § enligt 8, 9 och 10 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2000.

Häri genom föreskrivs att 9 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

15 §²

Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i mål enligt lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden om adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken eller förvaltarskap behövs dock inte begäran av part.

Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i *ärenden om särskild företrädare för barn* och mål enligt lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden om *särskild företrädare för barn*, adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken eller förvaltarskap behövs dock inte begäran av part.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2000.

¹ Lagen omtryckt 1992:1474.

² Senaste lydelse 1997:194.

När en underårigs vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för ett brott mot den underåriga finns särskilda svårigheter att ta till vara barnets rätt. Det gäller dels i fråga om att utreda brottet, dels när det gäller att i övrigt ta till vara barnets intressen under förundersökningen och i rättegången. Det saknas i dessa fall ofta någon som kan ta till vara barnets rätt.

Inom Justitiedepartementet har utarbetats en promemoria med förslag till lagstiftning med syftet att stärka barnets rätt i dessa fall. Promemorians lagförslag finns i *bilaga 1*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 2*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (dnr 94/3147 och 98/588).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 29 april 1999 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 3*. Lagrådets yttrande finns i *bilaga 4*. Lagrådet har föreslagit vissa justeringar och tillägg. Regeringen har i huvudsak följt förslagen. Vi återkommer till Lagrådets synpunkter i avsnitt 6.2 och 6.5 samt i författningskommentaren. Även vissa redaktionella ändringar har gjorts i lagtexten.

4 Att ta till vara barnets rätt – gällande ordning

4.1 Familjerättsliga regler om ställföreträdare för barn

De grundläggande bestämmelserna om ställföreträdarskap för barn finns i föräldrabalken (FB). Där skiljs mellan vårdnad och förmyndarskap. Barn står enligt huvudregeln under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem (6 kap. 2 § första stycket FB). Föräldrarna eller den förälder som är barnets vårdnadshavare är normalt också förmyndare för barnet (10 kap. 2 § FB). Vårdnaden kan i vissa fall anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 7–9 §§ FB) som då också blir förmyndare för barnet. Om särskilda skäl talar för det, skall dock någon annan än den särskilt förordnade vårdnadshavaren förordnas till förmyndare (10 kap. 3 § FB).

Den som har vårdnaden om ett barn har ansvar för barnets personliga förhållanden och skall bland annat se till att barnets behov av omvårdnad och trygghet samt skydd mot kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling tillgodoses (6 kap. 1 och 2 §§ FB). Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB).

Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare, utövar de sina skyldigheter och rättigheter gentemot barnet tillsammans (6 kap. 13 § första stycket FB). Är en av vårdnadshavarna förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp, bestämmer den andre ensam. En vårdnadshavare får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 13 § andra stycket FB).

I takt med stigande ålder och mognad får barnet i växande omfattning självt handla i vissa frågor av personlig art (se Walin, Gösta, Föräldrabalken och internationell föräldrarätt, 5:e uppl., 1996, s. 207 och Rynning, Elisabeth, Samtycke till medicinsk vård och behandling 1994, s. 286). Det är inte möjligt att närmare ange hur gammalt ett barn bör vara för att kunna handla självt. En bedömning av barnets mognad får göras i varje enskilt fall (jfr prop. 1994/95:224, s. 35 och 53).

Förmyndaren skall förvalta barnets tillgångar och företräda det i angelägenheter som rör tillgångarna (12 kap. 1 § första stycket FB). Förmyndaren företräder i övrigt barnet när detta inte enligt lag skall göras av någon annan (12 kap. 1 § tredje stycket FB).

I 11 kap. FB finns bestämmelser om förordnande av god man för barnet när barnet inte kan företrädas av förmyndaren eller barnets intresse strider mot vårdnadshavarens eller förmyndarens eller en sådan ställföreträdarens makes eller sambos intressen.

4.2 De straffprocessuella reglerna

Förhör under förundersökning

Reglerna om förundersökning är generellt hållna och gör inte någon egentlig skillnad mellan barn och vuxna. Under förundersökningen kan enligt 23 kap. 6 § rättegångsbalken (RB) förhör hållas med var och en som kan antas lämna uppgifter av betydelse för utredningen. Normalt kallas den som skall höras till förhöret. För att förhör skall kunna hållas med en underårig målsägande som företräds av en vårdnadshavare krävs att vårdnadshavaren medverkar till att förhöret kommer till stånd. Barnet kan då kallas till förhöret genom vårdnadshavaren. Det är i dessa situationer vårdnadshavaren som tar ställning till om kallelsen skall höras eller inte. Om barnet har två vårdnadshavare torde bestämmelserna i 6 kap. 13 § föräldrabalken (FB), som innebär att två vårdnadshavare med vissa undantag tillsammans företräder barnet, väsentligen begränsa möjligheterna att få till stånd förhör genom medverkan av endast någon av dem. Gällande rätt får i vart fall anses rymma betydande oklarheter om vad som gäller när det mellan barnet och en av vårdnadshavarna finns motstridiga intressen.

Om en kallelse genom vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna inte höras eller av utredningsskäl bör undvikas uppkommer frågan om förutsättningar för hämtning till förhör. Utrymmet för att genom tvångsåtgärder inställa den som är under 15 år till förhör är begränsat. Detta gäller i särskilt hög grad den som är målsägande. Enligt 23 kap. 7 § RB och 6 § andra stycket förundersökningskungörelsen (1947:948) får en

målsägande hämtas till förhör endast om det finns skäl av särskild vikt för detta. Sådana skäl kan vara att förhöret inte eller endast med avsevärd svårighet kan hållas på den plats där målsäganden befinner sig eller att med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskild skyndsamhet är nödvändig.

Reglerna om hämtning till förhör tillämpas även på den som är under 15 år, om denne är misstänkt för brott (se 32 § lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Av uttalanden i det lagstiftningsärendet (prop. 1983/84:187, s. 21 f.) framgår att avsikten torde ha varit att i bestämmelsen i 23 kap. 7 § RB reglera även hämtning av vittnen och andra. Stor restriktivitet skulle dock iakttas när det gäller hämtning av barn.

Denna reglering innebär att det formellt kan vara möjligt att genom hämtning få till stånd förhör med barn som är målsägande men att utrymmet för detta måste anses vara mycket begränsat (jfr Diesen, Christian, Sutorius, Helena, Sexuella övergrepp mot barn – Den rättsliga hanteringen, Socialstyrelsen, 1999, s. 29 f.; s. 57).

Enligt 23 kap. 10 § fjärde stycket RB bör vårdnadshavaren vara närvarande vid förhör med den som är under 15 år, om det kan ske utan men för utredningen. Vidare finns i 17–19 §§ förundersökningskungörelsen bestämmelser om hur förhör med barn skall genomföras för att välla minsta möjliga skada på barnet. Där anges bl.a. att förhör bör äga rum endast en gång, om det inte främst med hänsyn till den som förhörs är lämpligare att hålla flera förhör, och att förhör med barn bör hållas av en person med särskild fallenhet för uppgiften.

Angivelse av och talan om brott

Om målsäganden är omyndig och brottet rör hans eller hennes person, är det enligt 20 kap. 14 § RB vårdnadshavaren som kan ange eller föra talan om brottet.

Läkarundersökning

En läkarundersökning är ofta ett led i en förundersökning bl.a. när det gäller sexuella övergrepp, men också när det gäller misshandel. Reglerna om kroppsbesiktning i 28 kap. 12 § RB kan endast tillämpas på den som är misstänkt. En undersökning av målsäganden förutsätter målsägandens samtycke, eftersom det inte finns några regler om tvångsanvändning. Beträffande den som är underårig ankommer det på vårdnadshavaren att ge sitt samtycke. Sådant samtycke krävs inte om barnet med hänsyn till ålder och mognad självt kan ta ställning till läkarundersökning.

Om barnet har två vårdnadshavare torde bestämmelserna i 6 kap. 13 § FB, som innebär att två vårdnadshavare med vissa undantag tillsammans företräder barnet, väsentligen begränsa möjligheterna att få till stånd läkarundersökning genom samtycke från endast någon av dem. Gällande rätt får i vart fall anses rymma betydande oklarheter om vad som gäller

när det mellan barnet och en av vårdnadshavarna finns motstridiga intressen.

Att vårdnadshavaren motsätter sig en läkarundersökning har ansetts kunna, tillsammans med vad som i övrigt har framkommit i ärendet, utgöra ett skäl till omhändertagande av barnet enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Däremot får inte ett omedelbart omhändertagande beslutas enbart för att genomföra en läkarundersökning i brottsutredande syfte (se avsnitt 4.5).

4.3 Målsägandebitråde

Lagen (1988:609) om målsägandebitråde tillkom år 1988 för att stärka målsägandens ställning under det rättsliga förfarandet (prop. 1987/88:107, bet. 1987/88:JuU33, rskr. 1987/88:318). Ett målsägandebitråde kan enligt 1 § förordnas när förundersökning har inletts. Gäller målet sexualbrott enligt 6 kap. brottsbalken (BrB) skall ett målsägandebitråde förordnas, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. Vidare skall målsägandebitråde förordnas vid brott mot liv och hälsa och mot frihet och frid enligt 3 och 4 kap. BrB, på vilka fängelse kan följa, och vid rånbrott eller försök, förberedelse eller stämpling till sådana brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde. Målsägandebitråde skall också förordnas vid annat brott enligt brottsbalken på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Ett målsägandebitråde kan förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

Ett målsägandebitråde får inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte skall väckas eller att sådant åtal skall läggas ned.

Målsägandebiträdet skall enligt 3 § lagen om målsägandebitråde ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden. Om åklagaren inte hjälper målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, skall målsägandebiträdet bistå målsäganden med detta.

Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt de särskilda regler som gäller för tvistemål om mindre värden. Vidare kvarstår målsägandebiträdets uppgift om ett mål går vidare till högre rätt genom att åklagaren eller den tilltalade överklagar tingsrättens dom i skuld- eller påföljdsfrågan. Detta gäller även när tingsrättens dom i ett brottmål överklagas endast i skadeståndsdelen liksom när domen i ett avskilt tvistemål överklagas.

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det (4 §). Till målsägandebitråde kan förordnas den som är advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. I fråga om byte av målsägande-

biträde gäller samma regler som för rättshjälpsbiträde, nämligen att det krävs särskilda skäl eller, om ett byte av biträde redan har gjorts, synnerliga skäl (se 26 § rättshjälpslagen [1996:1619]). Ett målsägandebitråde skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

Målsägandebiträdet har enligt 3 § lagen om målsägandebitråde rätt till ersättning enligt samma principer som gäller för ett biträde enligt rättshjälpslagen. Om ett målsägandebitråde förordnas, ersätts målsägandens därefter uppkommande kostnader för bevisning och utredning med anledning av talan om enskilt anspråk i samma utsträckning som om målsäganden beviljats rättshjälp med anledning av en sådan talan. Bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken (RB) om skyldighet för den tilltalade eller annan att till staten återbetala kostnader för offentlig försvarare gäller även i fråga om kostnader för målsägandebitråde. När ett enskilt anspråk avskilts och handläggs som ett tvistemål eller enbart det enskilda anspråket förts upp i högre instans gäller beträffande kostnader för målsägandebitråde i dessa mål bestämmelserna i 18 kap. rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Om målsäganden under förundersökningen begär att få ett målsägandebitråde skall undersökningsledaren anmäla detta till rätten. En sådan anmälan skall också göras om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde, 23 kap. 5 § RB.

Enligt 23 kap. 10 § tredje stycket RB har ett målsägandebitråde rätt att närvara vid förhör med målsäganden under förundersökningen. Av 11 § i samma kapitel framgår att målsägandebiträdet vid förhör med målsäganden har rätt att i den ordning undersökningsledaren bestämmer ställa frågor till målsäganden. I 20 kap. 15 § tredje stycket RB anges att ett målsägandebitråde skall kallas till huvudförhandling eller annat sammanträde i rätten när målsäganden eller målsägandens ställföreträdare skall höras.

Normalt utses det ett målsägandebitråde för ett barn som har varit utsatt för brott. Målsägandebitråde kan dock inte överta någon uppgift som enligt lag eller annan författning ankommer på vårdnadshavaren. I förarbetena till lagen (prop. 1987/88:107 s. 24) uttalas beträffande målsägandebiträdets uppgifter att de fall där barn är målsägande intar en särställning och att man här bl.a. får tänka sig att en stor del av informationen i stället lämnas till vårdnadshavaren eller någon annan som företräder barnets intressen.

Brottsofferutredningen har i sitt betänkande Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) föreslagit att rätten till målsägandebitråde utvidgas på så sätt att begränsningen till brott enligt brottsbalken tas bort. Vidare har utredningen föreslagit att målsägandebiträdets uppgifter skall utvidgas till att avse även sådant avslutande arbete som att hjälpa målsäganden att få ut ett av domstolen bestämt skadestånd. Utredningen föreslår även att vissa efterlevande till en person som har dödats genom brott skall få rätt till målsägandebitråde. Betänkandet har remissbehandlats och förslagen bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

Den sociala lagstiftningen innehåller åtskilliga regler till skydd för underåriga.

I 71 § första stycket socialtjänstlagen (1980:620) anges att var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till socialnämnden. Enligt andra stycket är myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten skyldiga att genast till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till den underåriges skydd. Anmälningsskyldigheten gäller även anställda hos sådana myndigheter liksom dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. Föreskriften i andra stycket är således till skillnad från första stycket obligatorisk. Anmälningsskyldigheten medför att sekretessen mellan olika myndigheter inom socialtjänstområdet bryts.

Det föreskrivs inte någon skyldighet i socialtjänstlagen för socialnämnden att polisanmäla ett brott. Det måste dock med utgångspunkt från socialtjänstens skyldighet att värna om barn och ungdom ses som en grundprincip att polisanmälan sker. Barnet har rätt att få ett brott mot sin person ordentligt utrett och samhället har ett ansvar för att brott mot minderåriga, som inte kan föra sin egen talan, blir utredda.

Socialnämnden har enligt 50 § socialtjänstlagen en skyldighet att utreda förhållanden som har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd från nämnden. Om ett barn har utsatts för ett brott kommer oftast nämndens utredning och förundersökningen rörande brottet att i vissa delar röra samma förhållanden.

I detta sammanhang är vidare lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) av stor betydelse. Enligt 2 § och 1 § andra stycket LVU kan den som är under 18 år beredas vård bl.a. om det på grund av misshandel eller otillbörligt utnyttjande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med samtycke av vårdnadshavaren eller, om den unge är över 15 år, av honom själv. Exempel på situationer som kan föranleda omhändertagande kan enligt förarbetena vara fysisk och psykisk misshandel samt sexuellt utnyttjande. Beslut om vård fattas av länsrätten. Enligt 6 § LVU kan dock socialnämnden besluta omedelbart om omhändertagande, om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård och rättens beslut i frågan inte kan avvaktas. Ett sådant beslut skall sedan underställas länsrätten.

Ett omhändertagande enligt lagen innebär att socialnämnden, vid sidan av vårdnadshavaren, får ett självständigt ansvar för att sörja för den unges trygghet och omsorg. Socialnämnden anses ha samma befogenheter och skyldigheter som vårdnadshavaren, i den omfattning det behövs för att genomföra vården (11 § fjärde stycket LVU). Det har satts i fråga om vissa åtgärder under förundersökningen skall ses som ett nödvändigt

inslag i vården. Justitieombudsmannen (JO 1994/95 s. 292; beslut den 13 oktober 1993) har dock uttalat att en polisutredning ofta är nödvändig för att socialnämnden skall kunna fullgöra sin uppgift att bereda barn skydd och vård när det finns misstankar om övergrepp mot barnet. I sådana fall måste enligt JO inställandet av barnet till polisförhör ingå i de befogenheter som tillkommer nämnden.

Socialnämnden kan med stöd av 32 § LVU besluta om en läkarundersökning som ett led i utredningen av den unges behov av vård. En sådan undersökning kan även ta sikte på frågan om den unge har utsatts för t.ex. sexuella övergrepp. Ett barns egen uppfattning i fråga om läkarundersökning skall beaktas, om barnet har uppnått en sådan ålder och mognad att dess egen vilja bör respekteras.

4.5 Ärenden hos JO

JO har i ett ärende som behandlar de rättsliga förutsättningarna för förhör och läkarundersökning av barn (JO 1995/96 s. 89; beslut den 18 augusti 1994) anfört att det straffprocessuella regelsystemet endast ger ett begränsat utrymme för att inställa en målsägande som är under 15 år till förhör genom tvångsåtgärder och att det inte innehåller några regler som tillåter tvångsmässig läkarundersökning av en målsägande oavsett ålder. En förutsättning för att man skall kunna genomföra en meningsfull brottsutredning när ett barn har blivit utsatt för brott är således i många fall, på samma sätt som när målsäganden är vuxen, att man kan få till stånd en frivillig medverkan från målsägandens sida. I de fall barnets eget medgivande är en nödvändig och tillräcklig förutsättning för dess medverkan i en brottsutredning finns enligt JO inte några problem från rättslig synpunkt. Om barnet vill medverka kommer de aktuella utredningsåtgärderna till stånd. I annat fall blir förutsättningarna för lagföring mindre goda och resultatet torde då som regel bli att åklagaren antingen inte inleder förundersökning eller beslutar att lägga ned en inledd förundersökning.

De situationer som vållar problem är enligt JO de där målsäganden är ett barn som befinner sig på ett sådant utvecklingsstadium att det enligt föräldrabalkens regler skall företrädas av någon annan – enligt huvudregeln vårdnadshavaren – samtidigt som denne av utredningsskäl inte bör underrättas om de tilltänkta utredningsåtgärderna. Att förordna en god man för barnet är enligt JO inte någon framkomlig väg, eftersom ett sådant förordnande inte kan komma till stånd utan vårdnadshavarens kännedom.

Vad gäller reglerna om tvångsomhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) konstaterade JO att omhändertagande får ske i syfte att skydda barn för risker som antingen har sin grund i missförhållanden i hemmet eller i barnets eget beteende. Ett beslut om omhändertagande innebär bl.a. att socialnämnden, i den mån det behövs för att genomföra vården, bestämmer om barnets personliga förhållanden (11 § fjärde stycket LVU). Det anses att denna regel ger socialnämnden rätt att också inställa

ett omhändertaget barn till förhör och läkarundersökning i en brottsutredning. JO anförde dock att man inte alltid kan utgå ifrån att förutsättningar för att omhänderta ett barn enligt LVU föreligger även om det finns en misstanke om sexuella övergrepp. JO pekade därvid på det förhållandet att det för att förundersökning skall inledas är tillräckligt med en ganska svag misstanke, medan det däremot för ett omhändertagande enligt LVU krävs att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård. JO tillade också bl.a. att man måste beakta att regleringen i LVU och bestämmelserna om förundersökning har skilda syften.

JO konstaterade sammanfattningsvis att det i vissa fall inte är möjligt att få till stånd en medverkan från ett barns sida i en utredning avseende ett brott riktat mot barnet självt annat än om det är omhändertaget enligt LVU, men att lagliga förutsättningar för ett omhändertagande i dessa situationer inte alltid är för handen. Det är enligt JO:s mening inte tillfredsställande att möjligheterna att utreda ett kanske mycket allvarligt brott på detta sätt är beroende av tillämpningen av en lagstiftning som har ett helt annat syfte än att tillgodose det allmänna samhällsliga intresset av att brott beivras.

JO anförde också att det från principiella utgångspunkter kan ifrågasättas om ett medgivande till polisförhör och läkarundersökning som lämnas av en socialnämnd som har anmält det brott som är föremål för utredning i rättssäkerhetshänseende kan jämföras med ett samtycke som avges av en företrädare för barnet som står fri i förhållande till såväl de berörda myndigheterna som barnets vårdnadshavare och som inte har något annat intresse i saken än att se till att tillbörlig hänsyn tas till barnets personliga integritet i den uppkomna situationen. JO erinrade om att det vid misstanke om t.ex. sexualbrott kan bli fråga om läkarundersökningar och andra utredningsåtgärder som också av ett ganska litet barn kan uppfattas som både kränkande och skrämmande.

JO kom till slutsatsen att man bör överväga att komplettera lagstiftningen vad gäller underåriga målsägandes ställning i förundersökningsförfarandet och att ett sådant arbete bör inriktas på att få till stånd en särskild lag med syfte bl.a. att stärka rättssäkerhetsskyddet för den underåriga vid sådana förundersökningar där denne och vårdnadshavaren kan antas ha motstridiga intressen.

I ett annat ärende hos JO (JO 1995/96 s. 387) hade skolpersonal gjort anmälan till socialförvaltningen och polisen om misstankar att en tioårig flicka som var elev vid skolan hade utsatts för sexuella övergrepp i hemmet. Eleven hade sedan mot sin egen och vårdnadshavarens vilja kvarhållits i skolan utan att ett beslut om omhändertagande enligt 6 § LVU hade fattats dessförinnan.

JO anförde i sitt beslut i ärendet den 30 september 1994 att det inte fanns någon rättslig grund för kvarhållandet och att detta därför hade varit rättsstridigt. Vidare anförde JO att det förhållandet att skolan medverkat genom att polisen efter föregående överenskommelse hade inställt sig på skolan och hållit förhöret där samt att skolan hade ställt en lokal till förfogande och inställt barnet till förhöret väckte principiella tveksamheter. JO kunde inte finna att förvaltningslagen, polislagen eller

5 Behovet av förändringar

Regeringens bedömning: Nuvarande lagstiftning bör kompletteras till skydd för barns rättigheter vid misstanke om att en närstående begår brott mot barnet.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna delar genomgående bedömningen av behovet av lagstiftning i detta avseende.

Skälen för regeringens bedömning: Misstankar om brott mot barn är ofta svåra att utreda. Barn har inte samma möjligheter som vuxna att påtala brott och de kan till och med ha svårt att förstå att något som de utsätts för är brottsligt. Detta gäller i särskilt hög grad vid misstankar om sexuella övergrepp och det gäller i än högre grad när misstankarna riktar sig mot föräldrarna eller en av dem eller mot någon annan som står barnet och dess familj nära. I de sistnämnda fallen kan också vissa rättsliga problem uppstå. Det gäller bl.a. frågan om hur en förundersökning skall genomföras i förhållande till barnet i de fall det skulle skada utredningen att underrätta vårdnadshavarna innan en viss utredningsåtgärd vidtas. Det gäller också frågan om vem som skall inställa barnet till polisförhör och vilka förutsättningar som finns för att genomföra en läkarundersökning.

Enligt artikel 19 i FN:s konvention om barnets rättigheter – barnkonventionen – skall konventionsstaterna vidta bl.a. lämpliga lagstiftningsåtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är under föräldrarnas, vårdnadshavares eller annan persons vård.

En underårigs intressen gentemot en närstående kan behöva tas till vara även under en rättegång, t.ex. på det sättet att någon företräder den underåriga såvitt gäller en skadeståndstalan mot vårdnadshavaren. Den nuvarande ordningen kan i praktiken leda till att barnet går miste om ett skadestånd som barnet i och för sig är berättigat till.

Frågeställningarna visar i första hand på ett behov av att vid misstanke om brott mot barn i vissa fall kunna företa vissa inledande utredningsåtgärder utan vårdnadshavarnas vetskap. Om misstankarna inte kan utredas närmare riskerar man att brott mot barn i stor utsträckning förblir outredda och inte lagförda och att pågående övergrepp fortsätter.

Problem kan också förekomma i sådana fall där en misstänkt vårdnadshavare formellt medverkar till att olika utredningsåtgärder kommer till stånd. Det kan ju självklart inverka hämmande på ett barn att den – som det senare kan visa sig – som har begått ett övergrepp finns med vid besök m.m. hos polisen, även om han eller hon inte är närvarande vid själva förhöret eller läkarundersökningen. Också dessa

förhållanden kan innebära att brott mot barn inte lagförs och att brottslig verksamhet med barn som offer därmed kan fortsätta.

I de fall där vårdnadshavarna har tagit initiativet till polisanmälan finns det normalt inga bekymmer av det slag som nu har berörts. Bestämmelserna om vårdnadshavares medverkan och inflytande kan i stället tillämpas på vanligt sätt. Om endast en av två vårdnadshavare medverkar torde dock möjligheterna att få till stånd förhör och läkarundersökning vara begränsade. Gällande rätt får i vart fall anses rymma betydande oklarheter om vad som gäller när det mellan barnet och en av vårdnadshavarna finns motstridiga intressen. Dessa oklarheter bör undanröjas.

När barnet självt har tagit initiativ till en polisanmälan och har uppnått en tillräcklig ålder och mognad uppstår normalt inte några rättsliga problem av berört slag. När det gäller förhör behöver kallelse inte ske genom vårdnadshavaren och i fråga om läkarundersökning kan samtycke lämnas av barnet självt.

Problem aktualiseras främst i de fall där misstankar om övergrepp eller om andra brott uppstår hos utomstående, exempelvis personal på daghem eller i den skola där barnet vistas. När barnet inte självt kan ta ställning till frågor om förhör eller läkarundersökning finns formellt ett ytterst begränsat utrymme eller saknas helt lagligt stöd för att snabbt genomföra utredningsåtgärder utan vårdnadshavarnas medverkan. Om utgångspunkten är att vårdnadshavaren inte bör eller kan kontaktas, saknar barnet någon som företräder dess intressen.

I vissa fall kan de nu berörda problemen lösas genom att ett omhändertagande för vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kommer till stånd. Ett beslut att omhänderta ett barn enligt den lagen anses medföra en rätt för socialnämnden att inställa barnet till förhör och läkarundersökning i en brottsutredning. Detta har sin grund i att socialnämnden enligt 11 § fjärde stycket LVU övertar vårdnadshavarens rätt att besluta om barnet i den utsträckning det behövs för att genomföra vården. Socialnämndens åtgärd att inställa barnet till förhör eller läkarundersökning måste dock i varje enskilt fall kunna motiveras med hänsyn till barnets behov av vård. En annan grundläggande svårighet i sammanhanget har att göra med de lagliga förutsättningarna för ett beslut om omhändertagande enligt LVU. För ett sådant beslut gäller ett högre och annorlunda beviskrav än det som gäller för att inleda en förundersökning. Vidare är förutsättningarna för ett omhändertagande knutet till flera omständigheter som alla tar sikte på barnets behov av vård. Det är också tveksamt om socialnämnden i alla avseenden kan träda i vårdnadshavarens ställe när det gäller beslut som rör ett barns medverkan i en förundersökning eller under ett domstolsförfarande. Det torde t.ex. knappast ligga inom ramen för socialnämndens befogenhet att ta ställning till skadeståndsanspråk. Sammanfattningsvis kan sägas att LVU inte ger någon heltäckande lösning på problemet.

Som anförts i JO:s beslut den 18 augusti 1994 (se avsnitt 4.5) ger de bestämmelser som finns i föräldrabalken om god man inte tillräckliga möjligheter att ingripa till skydd för barnet. Det finns inte heller någon annan lagstiftning som löser de problem som det här är fråga om. Den

6 Särskild företrädare för barn

6.1 En särskild företrädare för barn

Regeringens förslag: En domstol skall i vissa fall kunna förordna en särskild företrädare för barnet som övertar vårdnadshavarnas befogenheter att ta till vara en underårigs rätt under förundersökning och i rättegång.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. I promemorian föreslås dock att ställföreträdarskapet för barnet skall knytas till lagstiftningen om målsägandebiträde och att ställföreträdaren skall kallas särskilt målsägandebiträde.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker i huvudsak promemorians förslag. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser dock att förslaget inte utan ytterligare överväganden i vissa frågor bör ligga till grund för lagstiftning. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* anför att termen ”särskilt målsägandebiträde” är mindre lämplig i sammanhanget. Ett par remissinstanser har efterlyst en bredare belysning av de behandlade frågorna.

Skälen för regeringens förslag: När misstankar om brott kan riktas mot vårdnadshavaren eller en av två vårdnadshavare kan man utgå från att vårdnadshavaren inte alltid på bästa sätt kommer att ta till vara barnets intressen. Detsamma kan i viss utsträckning gälla när misstankarna riktas mot någon som står vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna nära.

I promemorian behandlas ett antal lösningar på dessa problem som av olika skäl inte bör väljas. Mot att komplettera den socialrättsliga lagstiftningen talar bl.a. att dess grundläggande syfte skiljer sig från dem som bär upp bestämmelserna om förundersökning i brottmål. Att öka möjligheterna till tvångsåtgärder för att få till stånd förundersökning och förhör med barn eller använda befintliga bestämmelser om ställföreträdarskap framstår inte heller som lämpligt. Vi återkommer senare i detta avsnitt närmare till skälen mot dessa lösningar.

Den lämpligaste lösningen när det gäller att tillgodose syftet att säkerställa den underåriges rättssäkerhet i nu aktuella fall är att en utomstående person träder i vårdnadshavarens ställe och fullgör uppgiften att ta till vara barnets intressen och tillgodose barnets rättigheter. En särskild person bör således förordnas att företräda barnet under såväl förundersökningen som i en följande rättegång. Också i de fall barnet har omhändertagits enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) bör en företrädare kunna förordnas. Företrädaren bör stå fri i förhållande till både berörda myndigheter och barnets vårdnadshavare. Företrädarens intresse i saken bör endast vara att se till att hänsyn tas till barnets rätt och personliga integritet.

En lösning med en utomstående person som träder i vårdnadshavarens ställe har också valts i LVU när det gäller offentliga biträden (se prop. 1994/95:224, bet. 1995/96:LU2, rskr. 1995/96:36).

I promemorian har föreslagits att ställföreträdarskapet för barnet knyts till lagstiftningen om målsägandebitråde. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* avstyrker denna lösning och anför att företrädarens uppgifter och befogenheter är av ett helt annat slag än de som ett målsägandebitråde har. Fakulteten anför också att man bör välja en annan beteckning – t.ex. ”barnföreträdare” eller annan neutral term – som inte ger felaktiga associationer.

Den som skall företräda barnet kommer i praktiken att utföra delvis samma uppgifter som ett målsägandebitråde. Den krets av personer som kommer i fråga för att förordnas som målsägandebitråde kommer därmed vara väl lämpade för att ta till vara underårigas intressen i nu aktuella situationer. En anknytning till reglerna om målsägandebitråde i enlighet med vad som föreslagits i promemorian är också lämplig i fråga om bestämmelserna om arvoden m.m. och om sådana utredningskostnader som kan uppstå i målet.

Uppgifterna för den som skall ta till vara en underårigs rätt skiljer sig dock i ett väsentligt hänseende från de uppgifter som ankommer på ett målsägandebitråde. Ett målsägandebitråde är ju i rättegångsbalkens mening endast ett rättegångsbiträde och har därmed, som framgår av 4 § fjärde stycket lagen (1988:609) om målsägandebitråde och 12 kap. 22 § rättegångsbalken (RB), ingen möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen. Den företrädare det här är fråga om övertar vårdnadshavarnas befogenheter att ta till vara en underårigs rätt under förundersökning och rättegång. Det centrala syftet med förordnandet är att företrädaren i vissa avseenden träder i vårdnadshavarens ställe. De inskränkningar i vårdnadshavarens rätt som detta innebär är naturligtvis av extraordinär och känslig natur. Det är vidare av väsentlig betydelse att företrädaren intar en oberoende ställning i förhållande till vårdnadshavarna. Mot denna bakgrund bör skillnaden mellan förordnanden av denna typ och förordnanden av målsägandebiträden tydligt komma till uttryck.

Regeringen anser att ”särskild företrädare för barn” mot den bakgrunden lämpar sig bättre än ”särskilt målsägandebitråde”. Regeringens förslag till lagteknisk konstruktion i övrigt överensstämmer dock väsentligen med promemorians. Reglerna bör såsom föreslås i promemorian tas in i en särskild lag. Beröringspunkterna med vad som gäller för målsägandebiträden gör det, som föreslagits i promemorian, möjligt att på ett flertal punkter låta de regler som gäller för målsägandebiträden vara tillämpliga för särskilda företrädare för barn.

Som nämnts ovan vore ett alternativ att komplettera den socialrättsliga lagstiftningen. Det kunde uttryckligen anges när en socialnämnd får agera i fråga om barn och brottsutredningar och vilka befogenheter nämnden har. En sådan lösning ter sig som sagt dock mindre lämplig, bl.a. därför att den socialrättsliga lagstiftningen och bestämmelserna om förundersökning i brottmål har helt skilda grundläggande syften. Vidare kan det från principiella synpunkter ifrågasättas om ett ställningstagande

från en socialnämnd, som ofta har anmält det brott som är föremål för utredning, i rättssäkerhetskänslig kan jämföras med det som görs av en företrädare för barnet som står fri i förhållande till både de berörda myndigheterna och till barnets vårdnadshavare.

Alternativet att ge ökade möjligheter att under förundersökningen vidta tvångsåtgärder i förhållande till ett barn för att få till stånd förhör och läkarundersökning är inte en lämplig väg att gå. Framför allt löser det inte de problem som gäller den underåriges behov av hjälp och stöd i samband med själva förhörssituationen eller den underåriges rätt till skadestånd. Det finns en risk för att utredningsintresset ges för stor tyngd och att barnets bästa inte sätts i främsta rummet. Ökade möjligheter att under förundersökningen vidta tvångsåtgärder samt agera utan barnets samtycke ger alltså inte barnet den rättssäkerhet som måste krävas.

Att lagtekniskt bygga vidare på något av de förekommande regelsystemen för domstols och överförmyndares beslut om ställföreträdarskap är inte heller lämpligt. De uppgifter som blir aktuella är inte heller helt lämpade för en god man att handha. Detta gäller särskilt när det är fråga om brott mot barnets person. Det kan dessutom ta en viss tid innan en god man kan rekryteras och utses.

Inga remissinstanser har heller förordat några av dessa alternativ.

Beslut om att utse en särskild företrädare för barn måste naturligtvis fattas på ett sätt som tillgodoser berättigade krav på kontroll och rättssäkerhet, såväl för vårdnadshavarna som för barnet. Dessa frågor behandlas närmare i avsnitt 6.6.

Hovrätten för Nedre Norrland efterlyser ytterligare överväganden när det gäller dels konflikter mellan den särskilda företrädaren och vårdnadshavaren, dels i fråga om vårdnadshavarens rätt till rättshjälp. Dessa frågor behandlas i avsnitt 6.4 respektive 6.6.

Barnombudsmannen har anfört att det bör tydliggöras vilka olika insatser som kan vara aktuella för barnet i de situationer det här är fråga om och att ett sådant bredare perspektiv bör redovisas i propositionen.

Rädda Barnen har föreslagit en generell översyn av barnets ställning i rättsprocessen med utgångspunkt i bestämmelserna i FN:s konvention om barnets rättigheter. *Riksförbundet Barnets rätt i samhället* har ansett att det krävs en övergripande undersökning på alla områden om barns situation som indirekta eller direkta brottsoffer samt efterlyst en särskild utredning om barnets rätt som brottsoffer. Regeringen bedömer det inte som möjligt att i detta sammanhang ta upp ytterligare frågor till behandling. Det kan nämnas att regeringen nyligen har tillsatt en parlamentarisk utredning med uppdrag att utreda frågan om barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor (dir. 1998:105). Uppdraget syftar bl.a. till att inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnsomsorg, hälso- och sjukvården samt socialtjänsten förbättra arbetet med barn som utsatts för eller misstänks vara utsatta för misshandel.

Frågorna om ett bredare perspektiv tydliggör behovet av att den föreslagna lagen om särskild företrädare för barn utvärderas. Behovet har påtalats av *Socialstyrelsen* och *Barnombudsmannen*. Regeringen

6.2 Särlevande vårdnadshavare

Regeringens förslag: Om det finns två vårdnadshavare som varken är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och omständigheter som innebär att en särskild företrädare skall förordnas finns bara beträffande en av dem, skall det vara möjligt att förordna att den andre vårdnadshavaren ensam företräder barnet.

Om det på grund av särskilda omständigheter får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare kunna utses också i dessa fall.

Promemorians förslag har inte någon motsvarighet till möjligheten att förordna en av två vårdnadshavare att ensam företräda barnet.

Remissinstanserna: I fråga om de fall där det finns två vårdnadshavare invänder *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet*, *Sveriges advokatsamfund* och *Riksförbundet Barnens rätt i samhället* mot att företrädaren för barnet alltid övertar beslutanderätten för båda föräldrarna.

Skälen för regeringens förslag: Promemorians förslag innebär att båda vårdnadshavarna alltid utesluts från rätten att företräda barnet, även om brottsmisstankarna endast rör en av dem. Remisskritiken pekar på att det inte alltid finns skäl för detta. Detta gäller särskilt i de fall vårdnadshavarna inte är gifta eller sambor. Att en av vårdnadshavarna då är misstänkt för brott mot barnet eller står i ett nära förhållande till en misstänkt, innebär ju inte med nödvändighet att den andre vårdnadshavaren inte längre är lämplig att ta till vara barnets intressen och företräda barnet under förundersökning och i rättegång. En utgångspunkt bör naturligtvis också vara att vårdnadshavarna inte utestängs i större utsträckning än nödvändigt.

Till bilden hör visserligen att det i ett inledningsskede av en förundersökning kan vara svårt att avgöra om någon av vårdnadshavarna har intressen som strider mot barnets. Det torde också vara vanskligt att bedöma hur en vårdnadshavare kan komma att agera när han eller hon konfronteras med brottsmisstankar mot den andre vårdnadshavaren eller en närstående till denne. Det anförda kan anses tala för att det också i de nu aktuella situationerna borde kunna förordnas en särskild företrädare som träder i stället för båda vårdnadshavarna. Med utgångspunkten att en vårdnadshavare inte bör utestängas från beslutanderätten rörande barnet i större utsträckning än nödvändigt bör dock en förutsättning för att en särskild företrädare skall kunna träda i stället för två vårdnadshavare vara att det i det enskilda fallet finns tillräckligt stöd för en sådan inskränkning i förhållande till var och en av dem. När barnet har två vårdnadshavare som varken är gifta eller sammanboende och förutsättningarna för att en särskild företrädare för barnet skall utses endast är uppfyllda beträffande en av dem bör huvudprincipen därför vara att någon särskild företrädare för barnet inte utses. I dessa fall bör som huvudregel i stället

gälla att den vårdnadshavare som inte berörs av brottsmisstankarna förordnas att ensam företräda barnet i de frågor som är aktuella här.

För de fall vårdnadshavarna är gifta eller sambor finns inte skäl att öppna någon möjlighet att låta den ena vårdnadshavaren företräda barnet.

Att en av två vårdnadshavare ges rätt att ensam företräda barnet i vissa frågor innebär visserligen ett avsteg från huvudregeln att föräldrar vid gemensam vårdnad utövar sina rättigheter och skyldigheter tillsammans. Bestämmelser om att en av två vårdnadshavare i denna situation ensam kan företräda barnet har dock stöd i och får anses ge uttryck för allmänna principer om att en vårdnadshavare inte har rätt att företräda barnet i fråga om rättsliga åtgärder där barnet och vårdnadshavaren har direkt motstående intressen. En jämförelse kan göras med det förhållandet att en vårdnadshavare enligt gällande rätt ensam kan företräda barnet mot den andra vårdnadshavaren i frågor om underhållsbidrag (Nytt Juridiskt Arkiv (NJA) 1985, s. 387; jfr också Walin, Gösta, Föräldrabalken och internationell föräldrarätt, 5 uppl., s.175 och Undén, Östen, Föräldrar och barn enligt gällande svensk rätt, andra upplagan, Stockholm, 1927, s. 43 f.).

En alternativ lösning vore att en särskild företrädare förordnades men trädde i stället för endast en av vårdnadshavarna och att den särskilda företrädaren och den andre vårdnadshavaren gemensamt företrädde barnet. Mot detta talar dock att det inte är lämpligt att dela upp ställföreträdarskapet, bl.a. med hänsyn till att den särskilda företrädaren och vårdnadshavaren kan komma att ha motstridiga uppfattningar om vad som är bäst för barnet i olika avseenden.

Lagrådet har uppmärksammat att den i lagrådsremissen föreslagna lagtexten inte medger att en särskild företrädare utses i t.ex. ett fall när vårdnadshavarna ligger i konflikt med varandra, kanske om vårdnad eller umgängesrätt, medan den som misstänks för brott mot barnet är make eller sambo till den första vårdnadshavaren. Ett förordnande av den andre vårdnadshavaren kan då bidra till att fördjupa konflikten mellan föräldrarna och dra in barnet i denna. Enligt Lagrådets mening kan det ifrågasättas om inte domstolen i de fall som det nu är fråga om bör ges en möjlighet att undantagsvis kunna förordna en särskild företrädare för barnet också om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller liknande omständigheter är bäst för barnet att någon utomstående utses.

Regeringen delar bedömningen att det undantagsvis bör finnas en möjlighet att förordna en särskild företrädare i stället för att förordna en särlevande vårdnadshavare att ensam företräda barnet. Även om förutsättningarna för att förordna en särskild företrädare för barnet enligt 1 § 1 eller 2 inte är uppfyllda i förhållande till båda de särlevande vårdnadshavarna bör alltså en särskild företrädare kunna utses i de undantagsfall då ett förordnande för en av vårdnadshavarna skulle stå i strid med barnets bästa.

Det får anses klart att beslut om särskild företrädare för barn och om att en särlevande vårdnadshavare ensam skall företräda barnet inskränker rätten till respekt för privat- och familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen. Av punkten 2 i artikeln framgår att en offentlig myndighet

inte får störa åtnjutandet av rättigheterna i artikeln. Undantag görs dock för vad som är föreskrivet i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. förebyggandet av brott och skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter. De rättighetsinskränkningar beslutet här är fråga om innebär är enligt regeringens bedömning motiverade på grunder som anges i punkten 2 i artikeln. Inskränkningarna får vidare inte stå i strid med proportionalitetsprincipen. Beaktandet av denna princip behandlas i avsnitt 6.3. Artikel 8 i konventionen utgör mot denna bakgrund inget hinder mot att införa en ordning med en särskild företrädare för barn som i stället för vårdnadshavarna skall företräda barnet eller en särlevande vårdnadshavare som ensam företräder barnet.

6.3 Förutsättningarna för en särskild företrädare för barn

Regeringens förslag: En särskild företrädare för barn skall förordnas när det finns anledning att anta att ett brott på vilket det kan följa fängelse har begåtts mot ett barn och en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas ha begått ett sådant brott inte kommer att ta till vara barnets rätt. Undantag skall gälla när ett förordnande med hänsyn till barnet är obehövt eller annars särskilda skäl talar mot ett sådant.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser – *Brottsoffermyndigheten Barnombudsmannen Rädda Barnen, Svenska Psykologförbundet och Riksförbundet Barnens rätt i samhället* – anser att förutsättningarna för att förordna en företrädare för barnet i olika avseenden bör utvidgas. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* och *Sveriges Domareförbund* har motsatt uppfattning och förordar att förutsättningarna skärps. Bland andra *Sveriges advokatsamfund, Socialstyrelsen* och *Göteborgs tingsrätt* har efterfrågat förtydliganden när det gäller förutsättningarna för ett förordnande på olika punkter.

Skälen för regeringens förslag: När det gäller de närmare förutsättningarna för ett förordnande av en särskild företrädare för barn är en första fråga vid vilka slags brott en särskild företrädare bör kunna förordnas. Ett starkt behov härav finns i många fall där den underårige misstänks ha utsatts för sexuella övergrepp, misshandel eller annat brott mot sin person. Det kan dock även vara aktuellt vid misstanke om andra brott, t.ex. när vårdnadshavaren har förskingrat barnets tillgångar.

I promemorian har föreslagits att det bör vara en förutsättning att fängelse kan följa på brottet för att en särskild företrädare för barnet skall kunna förordnas. *Rädda Barnen* anser dock att det inte bör uppställas något krav på att fängelse skall ingå i straffskalan. Enligt regeringens bedömning kan det dock med hänsyn till proportionalitets-

principen inte vara motiverat att en särskild företrädare förordnas vid misstankar om brott med en straffskala på lägre nivå. Proportionalitetsprincipen innebär nämligen att en åtgärd i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet skall stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med den. Det betyder i det här sammanhanget att skälen för ett förordnande måste väga upp det intrång eller men i övrigt som förordnandet innebär för vårdnadshavaren eller något annat motstående intresse. Regeringen menar att det mot den bakgrunden inte finns skäl att öppna en möjlighet att förordna en särskild företrädare för barn i fall när misstanken gäller brott med endast böter i straffskalan.

Krav på bevisning för att förordnande skall ske

En ytterligare förutsättning för att ett förordnande skall kunna ske bör vara att misstankarna om brott mot barnet har åtminstone en viss konkretion och styrka. I enlighet med det synsätt som kommit till uttryck i promemorian bör det på denna punkt krävas att det finns tillräckliga skäl att inleda förundersökning, dvs. att det finns anledning att anta att ett brott har begåtts (23 kap. 1 § rättegångsbalken [RB]). *Socialstyrelsen* anser att detta krav bör komma till tydligare uttryck i lagtexten. Regeringen delar uppfattningen att lagtexten bör förtydligas.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet anser att en grundläggande förutsättning för ett förordnande vidare bör vara att det, på grund av risk för fortsatt brottslighet eller av annat skäl, kan befaras att barnet annars kommer till skada. Enligt regeringens bedömning bör emellertid risken för fortsatta brott mot barnet inte vara avgörande för om en särskild företrädare för barnet bör förordnas. Det torde, i det inledande utredningsskede det ofta kommer vara frågan om, oftast finnas endast ett bristfälligt underlag för en bedömning av risken för fortsatt brottslighet. När det vidare gäller kravet på fara för att barnet annars kommer till skada innebär misstanken om brott, vars utredande kräver att barnet hörs eller undersöks av läkare, också en misstanke om att barnet *har* skadats. Det avgörande skälet för ett förordnande bör då inte vara ett särskilt krav på risk för fortsatt skada utan om det finns intressemotsättningar inom ramen för den aktuella utredningen.

Det finns två typfall när förordnande av en särskild företrädare för barn bör ske. Det första är när misstanken om brott riktar sig mot en vårdnadshavare. Det andra är när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara den underåriges rätt.

Kraven på misstanke mot en vårdnadshavare

När brottsmisstanken gäller vårdnadshavaren, innefattar promemorians förslag kravet att vårdnadshavaren *kan misstänkas* ha begått brottet. Detta krav på misstankegrad har å ena sidan *Barnombudsmannen* ansett vara för högt. *Sveriges Domareförbund* har å andra sidan anfört att ett krav på skäligen misstanke mot vårdnadshavaren bör övervägas.

Det är med hänsyn till vårdnadshavarna inte rimligt att ha ett lägre beviskrav än vad som föreslagits i promemorian. Beviskravet får dock inte heller sättas så högt att det i praktiken inte kan uppnås. Att fastställa om skälig misstanke föreligger torde normalt kräva förhör med barnet. Inte heller någon skärpning bör därför göras.

Detta innebär att det bör ha kommit fram uppgifter som har en viss konkretion och som pekar mot vårdnadshavaren för att en särskild företrädare skall kunna förordnas. Det kan exempelvis röra sig om att en skolsköterska i en anmälan till polismyndigheten lämnar konkreta och graverande uppgifter om sina iakttagelser eller om vad han eller hon har fått höra från barnet. Särskilt viktigt kan vara att anmälaren redogör för sådana omständigheter som motiverar att ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn fattas utan hörande av vårdnadshavaren, t.ex. genom en beskrivning av vad barnet har sagt om sin inställning till att redogöra för saken i föräldrarnas närvaro.

I många fall kan de uppgifter om ett övergrepp som lämnas i en polisanmälan vara sådana att misstankarna inte kan sägas vara så starka att någon kan misstänkas för brott. En begäran om att en särskild företrädare skall förordnas får därför i många fall föregås av en utredning avseende frågan om en sådan misstankenivå kan uppnås och av en grundlig och omsorgsfull analys av vilka utredningsåtgärder utöver förhör med barnet och eventuell läkarundersökning som kan och bör vidtas för att säkra bevisning om eventuella brott.

Misstanke mot en annan närstående

Den andra typsituationen där det finns behov av en särskild företrädare för barn är när vårdnadshavaren visserligen inte själv kan misstänkas men på grund av sitt förhållande till den misstänkte kan befaras inte tillgodose barnets intressen i rättsligt hänseende. Så kan vara fallet om vårdnadshavaren är gift eller sambo med den misstänkte eller om den misstänkte och barnet är syskon, men även vårdnadshavarens relation till en släkting eller en nära vän kan innebära att vårdnadshavaren inte fullt ut ser till barnets rättsliga intressen.

Kravet på graden av misstanke mot den närstående bör vara samma som för misstanken mot en vårdnadshavare.

Brottsoffermyndigheten menar att kraven på ett förordnande också i övrigt skall vara desamma när någon inom "familjegemenskapen" kan misstänkas för att ha begått ett brott mot barnet som i det fallet att vårdnadshavaren misstänks. Myndigheten menar alltså att det i dessa fall inte skall ställas upp något särskilt krav beträffande förhållandet mellan vårdnadshavaren och den misstänkte. Som tidigare anförts bör inte vårdnadshavaren fråntas rätten att företräda barnet utan vägande skäl. Regeringen delar i detta avseende promemorians utgångspunkt. När någon annan än vårdnadshavaren är misstänkt för brottet, bör man således, till skillnad från vad som är fallet när en vårdnadshavare är den misstänkte, utgå från en presumtion att vårdnadshavaren kommer att ta till vara barnets intressen. För att ett förordnande av en särskild företrädare skall

kunna ske då vårdnadshavaren inte är den misstänkte bör det krävas att det genom utredningen har framkommit omständigheter som gör att det kan befaras att vårdnadshavaren inte kommer att sätta barnets intressen i rättsligt hänseende i första rummet. Detta krav innebär att det bör finnas uppgifter av viss konkretion och styrka till stöd för ovilja att medverka under förundersökningen eller på annat sätt ta till vara barnets intressen i rättsligt avseende. Det kan här vara fråga om uppgifter som barnet självt, när det anförtrott sig till någon utomstående, lämnat till denne om vårdnadshavarens inställning. Det kan också vara fråga om uppgifter om hur vårdnadshavare agerat eller yttrat sig i samband med kontakter med exempelvis daghems- eller skolpersonal. I vissa fall torde enbart uppgifterna om förhållandet mellan vårdnadshavaren och den misstänkte vara tillräckliga för att det skall kunna befaras att vårdnadshavaren inte kommer att ta till vara barnets rätt, t.ex. om den misstänkte och barnet är syskon. Uppgifterna om karaktären hos och styrkan av relationen mellan vårdnadshavaren och den misstänkte kan således ha betydelse för kraven på utredningen i övrigt.

Promemorians förslag ställer i detta avseende upp ett krav på att det kan "antas att vårdnadshavaren på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas ha begått ett sådant brott inte kommer att ta till vara den underåriges rätt". *Rikspolisstyrelsen* anför att uttrycket "kan befaras" bättre än "kan antas" täcker den situation som avses. Regeringen delar denna bedömning.

Sveriges advokatsamfund anser att lagtexten bör utformas så att det framgår att förordnande endast skall ske om det genom utredning framkommit omständigheter som gör att det kan antas att vårdnadshavaren inte kommer att sätta barnets intressen i rättsligt hänseende i första rummet samt att hänsyn därvid skall tas till vårdnadshavarens faktiska relation till den misstänkte. Med hänsyn till de skiftande situationer det kan vara fråga om torde det dock inte vara möjligt att i lagtexten närmare kvalificera kravet när det gäller vilken karaktär förhållandet mellan vårdnadshavaren och den misstänkte skall ha. Regeringen finner inte heller skäl att i övrigt tillmötesgå kritiken på denna punkt. Vi återkommer dock till frågan i författningskommentaren.

Behovskriteriet

Om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda, skall enligt promemorians förslag ett förordnande ske *om det inte är obehövligt*.

Riksförbundet Barnens rätt i samhället anser att lagtexten bör innehålla en presumtion att ett förordnande skall ske, om detta inte är uppenbart obehövligt och att presumtionen bör förenas med hänvisning till barnets intresse. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* förordar å andra sidan att förutsättningarna för ett förordnande skärps och att hänsynen till barnet och inte utredningshänsyn bör vara styrande. *Fakultetsnämnden* anser också att ordet "obehövligt" inte täcker den risk för skadeverkningar som kan finnas och som enligt allmänna överväganden om proportionalitet bör ställas mot det skydd

åtgärden ibland kan innebära, samt att proportionalitetstänkandet helst bör framgå av lagtexten.

Regeringen delar till att börja med bedömningen att det är barnets intresse som skall vara styrande vid bedömningen av om ett behov av en särskild företrädare finns. Det är lämpligt att detta kommer till uttryck i lagtexten. Det framstår dock som olämpligt att införa ett uppenbarhetsrekvisit. Det skulle medföra risker för att förordnanden kommer till stånd när något egentligt behov inte finns, vilket naturligtvis bör undvikas.

När det gäller proportionalitetsaspekterna måste alltid beaktas att ett beslut om en särskild företrädare för barn är en betydande inskränkning i vårdnadshavarnas rätt. Ur vårdnadshavarens synvinkel torde beslutet uppfattas som både ingripande och kränkande. Dessutom kan det även med hänsyn till barnets intressen finnas anledning att iaktta försiktighet. Förhör och andra förundersökningsåtgärder kan vara svårhanterliga upplevelser för barnet och detta gäller nog i särskilt hög grad om barnet inte åtföljs av någon familjemedlem. Enligt proportionalitetsprincipen gäller att ett förordnande får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för de berörda. Den intresseavvägning det här är fråga om är av komplex natur. I barnets intresse ligger exempelvis självklart också att brott mot barnet kan utredas och beivras samt i förlängningen att en skadeståndstalan kan föras. Regeringen delar *fakultetsnämndens* uppfattning att proportionalitetsprincipen bör komma till uttryck i lagtexten. Detta bör ske genom att lagtexten anger att förordnande inte skall ske när *särskilda skäl talar mot det*. Sådana skäl kan finnas när det är fråga om ett lindrigt brott vars skadeverkningar för barnet inte uppväger de men barnet kan komma att lida under och till följd av ett förordnande.

Fakultetsnämnden invänder mot uppfattningen i promemorian att ett skäl för ett förordnande kan vara behovet av att en kunnig person tar till vara barnets eventuella rätt till skadestånd. Fakulteten menar att denna synpunkt inte förtjänar beaktande när beslut skall fattas samt anför att åklagaren redan i dag självmant skall beakta frågan om skadestånd och att målsägandebiträde normalt utses. Åklagarens skyldighet enligt 22 kap. 2 § RB att på målsägandens begäran föra talan om enskilt anspråk ger emellertid inte någon möjlighet för en talan för en underårig när vårdnadshavaren motsätter sig detta. Ett målsägandebiträde saknar också befogenheter att självständigt ta till vara barnets rätt i dessa fall. En särskild företrädare för barnet eller ett förordnade av en god man kan därför vara nödvändigt.

Barnets ålder

I vissa fall kan det vara så att det inte finns något behov av ett förordnande därför att den underåriga har uppnått en sådan ålder att han eller hon själv kan ta till vara sin rätt. I promemorian (s. 28) har angetts att ett förordnande i många fall kan vara obehövligt när den underåriga är 15 år eller i åldern däromkring.

Göteborgs tingsrätt efterlyser ett förtydligande av den ålder vid vilken den underårige kan ta till vara sin rätt. *Svenska Psykologförbundet* menar att ett förordnande bör ske oavsett den underåriges ålder och framhåller att även äldre barn bör få rättsligt stöd med hänsyn till att konflikter och lojalitet mot anhöriga kan vara väl så svåra att hantera och att känslorna kring detta kan bli mycket starka. Regeringen ser det inte som möjligt att exaktare ange vid vilken ålder ett barn kan ta till vara sin rätt (se avsnitt 4.1). Barn är olika och en bedömning måste göras i varje enskilt fall. När det gäller de barn som har uppnått en sådan ålder att de själva kan ta till vara sin rätt delar regeringen i och för sig uppfattningen att också dessa barn har behov av stöd i de situationer det här är fråga om. Åtminstone i vissa fall torde dock detta behov kunna tillgodoses redan med gällande regler, t.ex. genom ett målsägande-biträde eller på annat mindre ingripande sätt. Om behov av en särskild företrädare finns för äldre barn torde i första hand vara beroende av relationen till vårdnadshavaren. Möjligheten att föra en talan om skadestånd mot vårdnadshavaren kan också vara av betydelse.

Särlevande vårdnadshavare

Om det finns två vårdnadshavare som varken är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och omständigheter som innebär att en särskild företrädare skall förordnas finns bara beträffande en av dem, bör det, som anförts i avsnitt 6.2, vara möjligt att förordna att den andre vårdnadshavaren ensam företräder barnet. I undantagsfall bör dock en särskild företrädare kunna utses också i dessa fall, om det på grund av särskilda omständigheter får antas vara till barnets bästa (se närmare i avsnitt 6.2).

6.4 Den särskilda företrädarens uppgifter

Regeringens förslag: För att ta till vara barnets rätt bör en särskild företrädare i princip helt överta vårdnadshavarnas rätt att besluta för barnet när det gäller det rättsliga förfarandet. I den särskilda företrädarens uppgifter bör ingå att i stället för vårdnadshavarna ta ställning till bl.a. om barnet bör genomgå förhör eller läkarundersökning inom ramen för polisutredningen. Vidare bör ingå en rätt att föra en skadeståndstalan för barnet.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna delar i huvudsak promemorians förslag när det gäller avgränsningen av den särskilda företrädarens uppgifter. Ett par remissinstanser anser dock att principerna om att barnets bästa skall komma i första rummet vid utövandet av uppdraget och att hänsyn till barnets vilja skall tas med beaktande av barnets ålder och mognad bör komma till tydligare uttryck i lagtexten. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *Socialstyrelsen* efterfrågar en belysning av konfliktsituationer

mellan den särskilda företrädaren och olika personer som i andra funktioner företräder barnet samt av vissa praktiska frågor kring utförandet av uppdraget. Bland annat *Rikspolisstyrelsen* föreslår ett förtydligande av avgränsningen av företrädarens befogenheter i förhållande till vårdnadshavarnas.

Skälen för regeringens förslag: Regeringen anser i likhet med den bedömning som görs i promemorian att de befogenheter som den särskilda företrädaren övertar från vårdnadshavarna bör vara begränsade till de rättsliga frågor som uppkommer under den pågående förundersökningen och i en efterföljande rättegång. I övrigt bör de rättigheter och skyldigheter som normalt tillkommer vårdnadshavarna kvarstå. Avgränsningen till en pågående förundersökning och efterföljande rättegång i en eller flera instanser motiveras av det grundläggande syftet med förordnandet, dvs. att med anledning av vissa bestämda misstankar om brott ta till vara barnets intresse under förundersökning och i rättegång. När det gäller rättegången bör befogenheterna för den särskilda företrädaren – förutom att gälla den underåriges rätt i själva brottmålet – även innefatta en rätt att föra barnets talan om skadestånd med anledning av brottet i en eventuell senare process.

Enligt promemorians förslag övertar den särskilda företrädaren vårdnadshavarens befogenheter under förundersökningen och rättegången, med undantag endast för rätten att dels väcka enskilt åtal, dels väcka talan om skadestånd när ett allmänt åtal inte har väckts. När det gäller den särskilda företrädarens rätt att överta åtal som åklagaren lagt ned har *Göteborgs tingsrätt* ifrågasatt om en sådan inskränkning av vårdnadshavarens rätt är motiverad. *Tingsrätten* har ansett att rätten att överta ett nedlagt åtal bör undantas från den särskilda företrädarens uppgifter.

Regeringen delar i dessa avseenden promemorians ståndpunkt. Som framhålls där ligger det visserligen regelmässigt inte i barnets intresse att driva saken vidare i de fall åklagaren lägger ned ett åtal. Principiella skäl talar dock mot att en underårig i en pågående process inte skall ha samma faktiska möjligheter att driva processen vidare som andra målsägande. Att den särskilda företrädaren saknade befogenheter på denna punkt skulle medföra att den underårige i allmänhet kom att stå med motparten som sin ställföreträdare i rättegången, vilket skulle påfordra ett godmansförordnande enligt föräldrabalken.

Den särskilda företrädaren bör därför kunna överta ett av åklagaren väckt åtal som denne lagt ned. Den särskilda företrädaren bör också kunna biträda ett av åklagaren väckt åtal samt överklaga en ogillad ansvarstalan. Den särskilda företrädarens befogenheter bör också omfatta vårdnadshavarens rätt att ange brott till åtal enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken (RB).

Tillräckliga skäl att utsträcka den särskilda företrädarens befogenheter utöver den process som inletts av åklagaren finns enligt regeringens bedömning dock inte. En särskild företrädare bör alltså inte kunna väcka enskilt åtal eller väcka skadeståndstalan i de fall där åklagaren beslutar att inte väcka något allmänt åtal.

För att undvika oklarheter i fråga om förordnandets räckvidd torde det vidare vara angeläget att domstolen i ett beslut om förordnande så långt

som möjligt preciserar vilken eller vilka misstänkta gärningar som ligger till grund för förordnandet. Detta gäller också förordnanden enligt 2 §.

Barnets bästa

Den särskilda företrädarens agerande skall, som betonas i promemorian, helt och hållet styras av barnets bästa. Han eller hon skall se till att barnets rättigheter tas till vara och att dess integritet respekteras. En viktig uppgift för den särskilda företrädaren är att vara ett stöd för barnet och att se till att det skapas en atmosfär vid genomförandet av förhör, läkarundersökning eller en liknande åtgärd så att obehaget för barnet blir så litet som möjligt. Även om det som en utgångspunkt alltid ligger i barnets intresse att ett misstänkt brott mot barnet utreds bör en särskild företrädare för barn inte ge sitt samtycke till en utredningsåtgärd om barnet kan ta skada av åtgärden t.ex. för att barnet känner en mycket stark rädsla. Den särskilda företrädaren skall givetvis även i övrigt ta hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (jfr 6 kap. 12 § föräldrabalken [FB]). Det bör inte vara den särskilda företrädarens uppgift att göra en egen bedömning av behovet av en viss åtgärd från utredningssynpunkt. Företrädaren kan alltså inte vägra att ge samtycke av det skälet att han eller hon har en annan uppfattning om t.ex. bevisläget i ärendet.

Riksförbundet Barnens rätt i samhället anser att lagtexten i enlighet med förverkligandet av FN:s barnkonvention bör understryka de bakomliggande syftena att tillgodose barnets rätt samt behov av processuellt stöd.

Principen om barnets bästa är en av grundpelarna i FN:s barnkonvention. Den kan härledas ur två grundläggande tankar: att barn har fullt och lika människovärde och att barn är sårbara varelser som behöver särskilt skydd (prop. 1997/98:182, s. 13). Det är viktigt att i varje lagstiftningsärende där principen skall föras in överväga vilken metod för detta som är den bästa (ibid., s. 15). Den nu föreslagna lagstiftningen ger i sig uttryck för principen om barnets bästa. Motsvarande gäller för exempelvis vissa bestämmelser i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Den styrande principen vid tillämpningen av lagen om en särskild företrädare för barn m.m. måste enligt regeringens mening vara barnets intresse (se avsnitt 6.2). Detta bör komma till uttryck i lagtexten. Enligt regeringens mening är det tillräckligt med den hänvisning till barnets intresse som görs i fråga om förutsättningarna för ett förordnande av en särskild företrädare i 1 § (se avsnitt 6.2).

Hänsyn till barnets vilja

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet menar att lagtexten bör slå fast att hänsyn till barnets vilja skall tas med beaktande av barnets ålder och mognad. Med anledning av detta bör betonas att hänsynen till barnets vilja är en nödvändig förutsättning för att den särskilda företrädaren skall kunna ta till vara barnets rätt. Barnets ålder

och mognad avgör i vilken utsträckning barnets vilja bör beaktas. Regeringen ser dock inte något behov av att uttryckligen nämna detta i lagtexten.

Talan om skadestånd

I promemorian anförs att det beror på omständigheterna om barnet är betjänt av att det förs en skadeståndstalan. Det sägs vidare att den särskilda företrädaren nog i allmänhet har mindre anledning att avstå från ett skadeståndsanspråk av hänsyn till förhållandet mellan barnet och gärningsmannen eftersom ett åtal redan har väckts när ett skadeståndsanspråk kan göras gällande inom ramen för företrädarens befogenheter. *Brottsoffermyndigheten* anser att talan om skadestånd regelmässigt skall föras och anför beträffande de fall barnen gottgjorts utom rättegång att en avräkning kan göras när skadeståndet fastställs. Regeringen anser i linje med vad som anförs i promemorian att en mer nyanserad bedömning bör göras. En skadeståndstalan måste naturligtvis alltid vara motiverad. Det kan förekomma fall där gärningsmannen redan utan rättegång har gottgjort barnet eller där det på annat sätt inte är befogat att föra en skadeståndstalan.

Den särskilda företrädarens kontakter med barnet

Det torde ofta vara en svår uppgift för en särskild företrädare att etablera kontakt med barnet. Som *Barnombudsmannen* och *Riksförbundet Barnens rätt i samhället* har betonat är dock sammanträffanden och samråd med barnet av stor vikt. Det kan därför, vilket framhålls i promemorian, bli aktuellt för företrädaren att samarbeta också med sådana personer på exempelvis daghem eller skola som barnet känner förtroende för. God kontakt med barnet är givetvis en förutsättning för att barnets egen uppfattning skall komma till uttryck och kunna beaktas. Barnet själv kan inledningsvis ha vänt sig till någon särskild person och berättat om de omständigheter som grundar misstankarna om brott. I dessa situationer kan det vara viktigt att den person barnet först anförtrott sig åt också närvarar vid de fortsatta kontakterna med barnet.

Den särskilda företrädarens kontakter med förundersökningsledaren

Den särskilda företrädaren bör utföra sitt uppdrag i nära kontakt med förundersökningsledaren. Det är viktigt att företrädaren utifrån sin kännedom om barnets förhållanden påtalar sådant som kan vara av betydelse för förundersökningen.

Konfliktsituationer m.m.

Socialstyrelsen och *Barnombudsmannen* efterfrågar en belysning av praktiska frågor kring utförandet av uppdraget. Det är inte möjligt att här ge en fullständig behandling av frågor om hur förhör och läkarundersökning närmare skall genomföras. Det kan dock framhållas att samma

regler som annars gäller för exempelvis förhör. Den särskilda företrädaren saknar naturligtvis befogenheter att använda tvångsmedel så som att hämta barnet. För att förhör genom den särskilda företrädarens medverkan skall kunna komma till stånd torde således ofta krävas att detta sker i samband med att barnet vistas i daghem, skola eller liknande (jfr avsnitt 4.2).

Hovrätten för Nedre Norrland har vidare efterfrågat en tydligare analys och reglering av konflikterna mellan den särskilda företrädaren och vårdnadshavaren samt den särskilda företrädarens uppgifter och befogenheter i dessa fall. När det gäller dessa frågeställningar bör först och främst betonas att den särskilda företrädarens befogenheter begränsar sig till att ta till vara barnets rätt under förundersökning och rättegång med de avgränsningar som redovisats ovan. Den särskilda företrädaren saknar i övrigt befogenheter när det gäller vårdnaden av barnet. Det ligger i sakens natur att intressemotsättningar i förhållande till vårdnadshavare därvid kan uppstå. Det är dock regeringens bedömning att den särskilda företrädarens befogenheter har en så naturlig avgränsning att någon ytterligare precisering inte är nödvändig. Bland annat erinras om att den särskilda företrädaren saknar befogenheter att vidta tvångsåtgärder.

Den särskilda företrädaren bör i de fall det är aktuellt samarbeta med socialnämnden. Detta gäller även om den underårige är omhändertagen enligt LVU. Genom ett sådant samarbete kan undvikas att ett barn behöver genomgå fler läkarundersökningar och förhör än nödvändigt. Det bör vara den särskilda företrädaren som är den underåriges ställföreträdare i de rättsliga frågor som gäller förundersökningen och rättegång även om barnet är omhändertaget enligt LVU. Socialnämndens ställföreträdarskap enligt 11 § fjärde stycket LVU avser ju den underåriges personliga förhållanden endast i den mån det behövs för att genomföra vården.

Barnombudsmannen har uppmärksammat frågan om fördelningen av ansvaret för den underårige mellan den särskilda företrädaren och socialnämnden när det saknas grund för ett omhändertagande enligt LVU. Den särskilda företrädarens befogenheter och ansvar är begränsat till att ta till vara den underåriges rätt under förundersökning och rättegång. Om det förordnas en särskild företrädare påverkar detta alltså inte socialnämndens ansvar för den underårige när det gäller vård m.m. *Brottsoffermyndigheten* har i detta sammanhang ansett att den särskilda företrädaren bör ha det yttersta ansvaret för att barnet får nödvändig terapeutisk hjälp. Regeringen menar att ansvaret för barnets vård i detta avseende med hänsyn till vad som just sagts faller utanför den särskilda företrädarens uppgifter och vilar på socialnämnden. Det bör dock höra till den särskilda företrädarens uppgifter att uppmärksamma barnets behov av vård och behandling samt att förmedla sin kännedom i dessa avseenden till socialnämnden.

Socialstyrelsen har uppmärksammat risken för konflikter mellan å ena sidan den särskilda företrädaren och å den andra ett offentligt biträde enligt LVU eller socialnämnden, som bestämmer med stöd av 11 § fjärde stycket LVU. Även om ställföreträdarskapet hänförs till

olika områden kan det, som Socialstyrelsen framhåller, uppstå situationer där det finns olika åsikter om vad som är bäst för barnet. Utgångspunkten är här att berörda personer och myndigheter så tidigt som möjligt måste samarbeta och tillsammans med barnet eftersträva en gemensam uppfattning. Konflikter om barnets bästa torde i sig kunna vara till skada för barnet och det vilar ett ansvar på berörda att konflikter undviks. Som nyss sagts bör det vara den särskilda företrädaren som är den underåriges ställföreträdare i de rättsliga frågor som gäller förundersökningen och rättegång, även om barnet är omhändertaget enligt LVU. För de ytterlighetsfall där det uppkommer en grundläggande och svårslöslig konflikt mellan den särskilda företrädaren och socialnämnden kan nämnden underrätta åklagaren om detta. Åklagaren får då bedöma om frågan om byte av den särskilda företrädaren bör väckas. Om byte begärs kommer tingsrätten att pröva om det finns särskilda skäl för byte (se 26 § andra stycket rättsbarnlagen [1996:1619]). Sker inte byte innebär det att den särskilda företrädarens uppfattning gäller.

Bland annat för att undvika konflikter mellan en särskild företrädare och ett offentligt biträde torde det lämpligaste vara att – i den mån det är möjligt – samma person utses (se avsnitt 6.5).

6.5 Vem skall utses till särskild företrädare för barn?

Regeringens förslag: Till särskild företrädare för barn kan en advokat, en biträdande jurist på en advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Promemorians förslag till lagtext innehåller dock inte något krav på särskild lämplighet.

Remissinstanserna: *Riksåklagaren* anser att endast advokater bör komma i fråga för uppdraget. *Socialstyrelsen* anför att lagen bör kompletteras med urvalskriterier. *Sveriges Domareförbund m.fl.* anser att en samordning bör ske med förordnande av offentligt biträde så att samma person förordnas för uppdragen. *Barnombudsmannen, Rädda Barnen Riksförbundet Barnens rätt i samhället m.fl.* har betonat att de som utses skall ha erforderlig kompetens.

Skälen för regeringens förslag: Promemorians förslag överensstämmer med de bestämmelser som gäller för rättsbarnbiträden, målsägandebiträden och offentliga biträden. Uppdraget som särskild företrädare för barn innebär dock att särskilda krav måste ställas på den som kan komma i fråga för att förordnas. Det gäller särskilt de personliga egenskaper en sådan person bör besitta. Dessa särskilda krav på lämplighet bör komma till uttryck i lagtexten.

De särskilda kraven gäller till att börja med förmågan att utöva uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet och – i den mån som förutsättningar finns för det – hänsyn tas till barnets egen vilja. Det

måste ställas stora krav på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess förtroende.

De särskilda kraven gäller vidare förmågan att hantera en mycket känslig situation som ofta kan innefatta komplexa intressekonflikter. Den som skall utses bör ha stor integritet, kunna vinna förtroende både hos personal på daghem och skola, tjänstemännen inom socialtjänsten, och – i möjligaste mån – hos vårdnadshavarna. Det bör betonas att den särskilda företrädaren måste stå fri i förhållande till polis- och åklagarmyndigheterna men också i förhållande till en vårdnadshavare som inte berörs av misstankarna om brott. En uppenbar förutsättning för att den särskilda företrädaren skall kunna utföra uppdraget på ett riktigt och förtroendeskapande sätt är att det inte finns fog för att uppfatta honom eller henne som partisk i den konflikt som kan finnas mellan vårdnadshavarna.

Det är också viktigt att den som förordnas som särskild företrädare för barn har erfarenheter av förundersökning och rättegång i brottmål.

Företrädesvis bör personer som har erfarenhet av uppdrag som målsägandebitråde i ärenden av liknande karaktär och som har utfört de uppdragen på ett tillfredsställande sätt kunna anlitas för uppdrag som särskild företrädare.

För att anses lämplig för uppdraget krävs alltså att särskilda krav när det gäller erfarenheter och kompetens är uppfyllda. Att i lagtexten ange mer specifika kriterier när det gäller kraven på den som skall utses framstår inte som meningsfullt. Regeringen bedömer det inte heller lämpligt att formellt begränsa gruppen av personer som skall kunna utses till endast advokater. Visserligen följer av den erfarenhet som krävs att det i de allra flesta fallen kommer att vara advokater som utses. En begränsning skulle dock kunna innebära att i och för sig lämpliga personer inte kan komma i fråga. Begränsningen torde inte heller tillräckligt tillgodose kraven på särskild lämplighet. Mot denna bakgrund framstår det som mest ändamålsenligt att i lagtexten ställa upp allmänt formulerade krav på särskild lämplighet. *Lagrådet* har påtalat att kraven på personliga egenskaper och yrkeserfarenhet bör återspeglas i lagtexten. Regeringen delar Lagrådets bedömning men anser att lagtexten också bör återspegla de formella kraven på en särskild företrädare och att lagtexten på samma sätt som gäller för t.ex. målsägandebiträden bör ange den personkrets som framför allt kommer i fråga för uppdragen.

Det är lämpligt att personkretsen för uppdraget som särskild företrädare huvudsakligen är densamma som för offentliga biträden. Om det är aktuellt med ett offentligt biträde för den underårige i en process enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) bör i möjlig mån en samordning ske. Förutsatt att en person uppfyller krav på lämplighet för bägge uppdragen bör han eller hon utses i båda fallen.

Frågan om tillräcklig kompetens hos dem som utses aktualiserar frågan om särskilda utbildningsinsatser. Regeringen avser att genom kontakter med berörda myndigheter samt de organisationer som kan bidra med erforderlig kompetens på området verka för att lämpliga utbildningsinsatser för särskilda företrädare för barn kommer till stånd.

Regeringens förslag: Åklagaren skall kunna ansöka hos tingsrätten om att en särskild företrädare förordnas eller att det förordnas att en av vårdnadshavarna ensam skall företräda barnet. I ett sådant ärende skall barnets vårdnadshavare vara motpart.

Domstolen skall kunna förordna interimistiskt utan vårdnadshavarnas vetskap, om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall tas till vara. Åklagaren skall underrätta vårdnadshavare om utredningsåtgärder som avser barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats, så snart det är möjligt utan men för utredningen.

Ett beslut i ärendet skall kunna överklagas av barnets vårdnadshavare, som också i ett särskilt ärende skall kunna begära att den särskilda företrädaren entledigas eller att ett förordnande för en av vårdnadshavarna upphör.

Ärendena skall handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Enligt promemorians förslag finns dock inte någon skyldighet för förundersökningsledaren att underrätta vårdnadshavare om utredningsåtgärder med stöd av ett interimistiskt beslut. Det saknas också någon motsvarighet till förordnande av en vårdnadshavare att ensam företräda barnet.

Remissinstanserna har inte några invändningar mot den huvudsakliga utformningen av förfarandet. Flera remissinstanser betonar att vårdnadshavare i så liten utsträckning som möjligt bör kunna hållas ovetande om ett interimistiskt beslut samt att lagens bestämmelser bör kompletteras på denna punkt. *Rikspolisstyrelsen* anför att en möjlighet till interimistiska beslut under veckosluten bör övervägas. *Riksförbundet Barnens rätt i samhället* föreslår att en begäran om entledigande från barnet bör beaktas. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att frågan om vårdnadshavares rätt till rättshjälp i ärende om förordnande bör behandlas.

Skälen för regeringens förslag: Ett beslut om att en särskild företrädare för barn skall förordnas eller att endast en av vårdnadshavarna skall företräda den underårige under förundersökning och rättegång får verkningar av stor vikt för enskilda, oavsett vilket beslutet blir. Det rör sig om komplicerade frågor som rör bl.a. enskildas rättssäkerhet och integritet. Beslut om förordnande bör därför fattas av domstol. Med hänsyn till att frågorna rör det straffrättsliga området bör de handläggas av allmän domstol. Ansökan bör göras av åklagaren.

Av naturliga skäl behöver ansökan i de allra flesta fall göras redan på ett mycket tidigt stadium av förundersökningen. Vid behov bör emellertid en ansökan kunna göras även senare, t.ex. om ett förordnande behövs endast när det gäller utförande av barnets talan om skadestånd.

I tingsrätten bör ärendet handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Den underåriges vårdnadshavare bör vara motparter i

ärendet. Att ärendet oftast behöver handläggas skyndsamt är en självklarhet.

Syftet med ett förordnande är i de flesta fall att göra det möjligt att företa en del inledande utredningsåtgärder. För att barnets rätt därvid skall kunna tillgodoses på bästa sätt förutsätts i många fall att ett beslut kommer till stånd utan att vårdnadshavarna kontaktas. Domstolen bör därför ha möjlighet att besluta interimistiskt innan vårdnadshavarna getts tillfälle att yttra sig över ansökan när det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara. Ett interimistiskt förordnande kan också komma i fråga på grund av behovet av skyndsamma utredningsåtgärder. Kravet på att ett ärende skall handläggas skyndsamt gäller av naturliga skäl med särskild styrka vid interimistiska förordnanden.

Socialstyrelsen har framhållit att ett polisförhör och läkarundersökning kan ta åtskilliga timmar i anspråk, att det inte är rimligt att vårdnadshavarna hålls i ovetskap om var barnet befinner sig under denna tid samt att detta särskilt gäller mindre barn. Ett besked om var barnet befinner sig och varför bör därför enligt styrelsen som huvudregel lämnas så snart som möjligt. Ett besked kan enligt styrelsen – vid sidan av domstolens underrättelseskyldighet – lämnas av polismyndigheten så snart de inledande utredningsåtgärderna har satts igång. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* har ansett att vårdnadshavarna endast undantagsvis skall kunna hållas oinformerade om ett beslut, att de kan ha viktig information att tillföra ärendet och att de därför bör höras så snart det inte finns särskild anledning att anta att detta skulle vara till skada för barnet. *Göteborgs tingsrätt* har föreslagit att lagen bör innehålla en bestämmelse om när underrättelse senast får ske.

Regeringen delar uppfattningen att vårdnadshavare inte bör hållas ovetande om de utredningsåtgärder som vidtas avseende barnet efter ett interimistiskt beslut längre än vad som är absolut nödvändigt. Den väsentliga aspekten när det gäller tidpunkten för underrättelse om t.ex. att förhör hålls med barnet eller barnet genomgår läkarundersökning är intresset av att undvika att vårdnadshavaren ges tillfälle att påverka barnet till men för utredningen. Normalt sett borde vårdnadshavaren med hänsyn till detta kunna underrättas så snart ett förhör eller en läkarundersökning påbörjats. Praktiska hänsyn talar för att underrättelseskyldigheten bör vila på åklagaren. Åklagaren bör omedelbart meddela domstolen om att underrättelse skett. Det interimistiska beslutet bör därefter givetvis omprövas så snart den underåriges vårdnadshavare har fått tillfälle att yttra sig.

Remisskritiken har innefattat förslag om att införa en särskild bestämmelse om att ett beslut om förordnande skall gälla utan hinder av att det inte vunnit laga kraft. Ärendelagen (31 §) hänvisar på denna punkt till 17 kap. 14 § rättegångsbalken (RB) som anger att det får förordnas om verkställighet utan hinder av laga kraft när det finns skäl för det. Enligt regeringens bedömning är det dock lämpligare att för de beslut det här är fråga om låta motsatt huvudregel gälla, dvs. att beslutet gäller omedelbart, om inte annat bestäms. Regeringen föreslår en särskild bestämmelse med denna innebörd som gäller i stället för vad som annars

hade gällt enligt ärendelagen. Bestämmelsen bör gälla beslut om förordnanden enligt 1 och 2 §§, återkallelse av förordnande enligt 2 § samt byte och entledigande av särskild företrädare.

Det kan finnas ett behov av att få till stånd ett interimistiskt beslut under ett veckoslut. Frågan om att utvidga behörigheten för de domstolar som har s.k. häktningsjour till andra beslut i samband med en förundersökning än häktningsbeslut behandlas i departementspromemorian Domstolsförfarandet – förslag till förbättringar (Ds 1997:7). Beslut av en s.k. jourdomstol enligt den här föreslagna lagen kan lämpligen behandlas i det sammanhanget.

När det gäller möjligheten att beakta en begäran från barnet om entledigande föreslår regeringen att domstolen själv skall kunna ta upp frågor om byte och entledigande av den särskilda företrädaren samt om att återkalla ett förordnande för en vårdnadshavare. Detta tillgodoser enligt regeringens bedömning i tillräcklig mån kravet att ta hänsyn till barnets vilja på denna punkt. Kännedom om barnets vilja i dessa avseenden kan förmedlas till domstolen direkt av barnet eller via den särskilda företrädaren, socialnämnden, åklagaren eller någon utomstående.

Justitieombudsmannen föreslår att lagen bör kompletteras med en forumregel. Ärenden om särskild företrädare för barn torde i de flesta fall lämpligen handläggas vid den domstol där åtal för brottet skall väckas enligt 19 kap. RB. Regeringen bedömer det dock inte vara nödvändigt med en särskild bestämmelse om forum.

Hovrätten för Nedre Norrland har tagit upp frågan om vårdnadshavarnas rätt till rättshjälp i ett ärende om förordnande av en särskild företrädare. Det finns enligt regeringens mening inte skäl att införa några särskilda bestämmelser om rätt till rättshjälp för dessa ärenden. De kommer att handläggas enligt ärendelagen som innebär en informell handläggning där parterna kan vägledas av rätten och ges möjlighet att muntligt redovisa sin inställning till en ansökan om förordnande. Rättshjälpslagen (1996:1619) utesluter dessutom inte att rättshjälp beviljas i ärenden av denna typ, om övriga förutsättningar är uppfyllda. En vårdnadshavare kan vidare tillerkännas ersättning av allmänna medel för kostnad för resa och uppehälle för inställelse till sammanträde vid domstol i ärendet samt förskott på sådan ersättning, om det är skäligt med hänsyn till bl.a. hans eller hennes ekonomiska förhållanden (se 18 § tredje stycket lagen (1996:242) om domstolsärenden).

6.7 Sekretess

Regeringens förslag: Bestämmelserna i 9 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) om sekretess för enskildas personliga och ekonomiska förhållanden föreslås omfatta också ärenden enligt den nu föreslagna lagen.

Promemorian innehåller inte några förslag på denna punkt.

Remissinstanserna: *Socialstyrelsen* har anfört att uppgifter inom socialtjänsten om en underårigs personliga förhållanden som det råder sekretess för enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100) bör kunna lämnas ut till en särskild företrädare för barn i den mån uppgifterna

behövs för att biträdet skall kunna fullgöra sitt uppdrag. Styrelsen har Prop. 1998/99:133
anfört att denna fråga bör klarläggas.

Sekretess i förhållande till den särskilda företrädaren

En förutsättning för att den särskilda företrädaren skall kunna fullgöra sitt uppdrag är att han eller hon får del av uppgifter om barnet som det kan gälla sekretess för enligt bestämmelser om sekretess till skydd för en enskild inom t.ex. hälso- och sjukvården, socialtjänsten eller skolan (se 7 kap. sekretesslagen). Enligt huvudregeln i 14 kap. 4 § sekretesslagen gäller sekretessen inte i förhållande till den enskilde själv. I sin egenskap av ställföreträdare för barnet utövar den särskilde företrädaren barnets befogenheter vad gäller rätten att ta del av och förfoga över sekretessskyddade uppgifter angående barnet i den utsträckning uppgifterna behövs för att han eller hon skall kunna fullgöra uppdraget (jfr prop. 1988/89:67, s. 39 f.). I takt med barnets stigande ålder och utveckling uttunnas en särskild företrädares rätt att ta del av sekretessskyddade uppgifter, på motsvarande sätt som gäller för en vårdnadshavare (ibid., s. 36). En särskild företrädare kan alltså antingen själv ha rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter om barnet eller på grund av barnets mognad vara beroende av barnets samtycke för att få del av dem.

För uppgifter som gäller t.ex. vårdnadshavaren kan dock sekretessen till skydd för honom eller henne innebära att den särskilda företrädaren inte har rätt att ta del av dem.

I förhållande till vårdnadshavare finns särskilda bestämmelser som reglerar förhållandet mellan barn och vårdnadshavare i fråga om sekretess till skydd för barnet. Enligt 14 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen gäller sekretess för uppgift till skydd för en underårig även i förhållande till vårdnadshavaren och får inte efterges av vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Enligt 7 kap. 5 § sekretesslagen råder vidare sekretess i vissa fall i förhållande till en underårigs förälder eller annan vårdnadshavare i fråga om den underåriges vistelseort när denne har omhändertagits eller vårdas enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Bestämmelserna om sekretess till skydd för en underårig i förhållande till vårdnadshavaren gäller inte för en särskild företrädare för barn.

Det kan finnas skäl att överväga om ett liknande sekretesskydd, som det som finns i förhållande till vårdnadshavare, kan behövas i förhållande till särskilda företrädare för barn. Tillräcklig anledning att införa en sådan speciell lagreglering om sekretesskydd har inte ansetts finnas i fråga om gode män och förvaltare (ibid. s. 39 f). Med hänsyn till att den särskilda företrädares uppdrag är att ta till vara barnets rätt och att företrädaren skall stå fri i förhållande till såväl vårdnadshavare som berörda myndigheter bör utrymmet för motstående intressen mellan barnet och den särskilda företrädaren vara litet. Regeringen anser inte att det finns tillräckliga skäl till en särskild bestämmelse på denna punkt.

Sekretess i domstol för uppgifter i ärenden enligt den föreslagna lagen om särskild företrädare för barn kan gälla enligt bestämmelserna om sekretess under förundersökning samt överförd sekretess (se 5 kap. 1 §, 9 kap. 17 § och 12 kap. 1 § sekretesslagen). Det torde dock finnas behov av sekretesskydd också för uppgifter som inte omfattas av dessa bestämmelser. 9 kap. 15 § sekretesslagen gäller sekretess för enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden i familjerättsliga mål och ärenden när det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Regleringen bör lämpligen ändras till att omfatta också ärenden enligt den nu föreslagna lagen. I ärenden om bl.a. godmanskap och förvaltarskap gäller enligt paragrafen sekretess utan att part begär det. Motsvarande bör gälla i ärenden om särskild företrädare för barn eftersom barnet inte kan begära att sekretess skall gälla.

7 Ekonomiska konsekvenser

Beräkningen av kostnaderna för de särskilda företrädarna för barn kan göras med ledning av kostnaderna för målsägandebitråde enligt dagens lagstiftning.

Den genomsnittliga ersättningen för arbete till ett målsägandebitråde motsvarar närmare nio timmars arbete enligt en undersökning som gjordes av Domstolsverket under år 1995 (se DV:s rapport 1997:2, Målsägandebitråde – en utvärdering av lagen om målsägandebitråde m.m.). Med dagens timersättningsnivå motsvarar det en kostnad för arbete på drygt 9 000 kronor. Den genomsnittliga kostnaden för utlägg och tidsspillan år 1995 var mellan 1 000 och 2 000 kronor. Den siffran torde i dag vara endast obetydligt högre. Antalet ärenden år 1995 var cirka 3 000 och den sammanlagda kostnaden för målsägandebitråde var 27 miljoner kronor. Motsvarande siffror för år 1996 och 1997 var cirka 4 000 respektive 4 400 ärenden och en kostnad på 32 respektive 35 miljoner kronor.

De föreslagna ändringarna kommer sannolikt att innebära en viss ökning av det totala antalet förordnanden av målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn. Antalet nya ärenden kan uppskattas till ett hundratal. Den årliga kostnaden för förslaget kan beräknas till mellan 1 och 1,5 miljoner kronor. Bedömningen görs att de ökade kostnaderna ryms inom det befintliga anslaget för rättshjälpskostnader m.m.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om särskild företrädare för barn

1 §

När det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år, skall en särskild företrädare förordnas för barnet om

- 1. en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller*
- 2. det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt.*

En särskild företrädare skall inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller annars särskilda skäl talar mot det.

I paragrafen anges förutsättningarna för att en särskild företrädare skall förordnas för någon som är under 18 år. Förutsättningarna har behandlats närmare i avsnitt 6.3. Lagtexten har redigerats om med anledning av Lagrådets synpunkter.

En första förutsättning är att det kan följa fängelse på det brott som misstankarna avser. Misstankarna om brott skall vidare vara så starka att det finns anledning att inleda en förundersökning, dvs. att det finns anledning att anta att ett brott har begåtts (23 kap. 1 § rättegångsbalken [RB]).

Första punkten behandlar det fallet att misstankarna om brott mot barnet riktas mot en av vårdnadshavarna, eller mot båda. Kravet på misstanke mot en vårdnadshavare är att denne *kan misstänkas* för ett brott mot barnet. Uttrycket ”kan misstänkas” innefattar även fall där det rör sig om mycket svag bevisning (se Ekelöf, P.O., Edelstam, H., Boman, R., Rättegång V, 7:e uppl., 1998, s. 121). Misstankarna mot vårdnadshavaren bör dock ha en viss tyngd och konkretion för att en särskild företrädare skall kunna förordnas. Arten av de uppgifter barnet kan ha lämnat är naturligtvis central liksom eventuella iakttagelser av personer i barnets närhet, såsom personal vid barnets skola eller daghem.

Andra punkten tar sikte på fall när misstankarna riktas mot en person som står vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna nära. I det fallet finns ingen presumtion för att vårdnadshavaren och barnet har motstående intressen. I dessa fall krävs att det kan befaras att vårdnadshavaren på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. Det kan röra sig om en make, sambo, pojk- eller flickvän till vårdnadshavaren, eller en släkting eller nära vän. Det kan också vara fråga om fall där den misstänkte och barnet är syskon. Bestämmelsen i andra punkten är tillämplig också på förhållandet mellan en vårdnadshavare som inte är misstänkt och en som är det. Det viktiga vid bedömningen av om relationen påverkar vårdnadshavarens förmåga att ta till vara barnets intressen är inte den formella

ställning den misstänkte intar utan den faktiska relation denne har till vårdnadshavaren. Relevanta och korrekta uppgifter om detta kan vara svåra att få kännedom om, särskilt i de fall där det är fråga om ett interimistiskt beslut. Försiktighet måste givetvis iakttas i förhållande till uppgifter med karaktär av obekräftade rykten. Kraven för ett förordnande i dessa fall har behandlats närmare i avsnitt 6.3.

Av *andra stycket* framgår att ett förordnande inte skall ske om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller annars särskilda skäl talar mot det. Det är alltså barnets intresse som är avgörande vid bedömningen av om behov av ett förordnande finns. Om barnet med hänsyn till ålder och mognad själv kan ta ställning till frågor om förhör och läkarundersökning kan behov av en särskild företrädare saknas. Huruvida behov av en särskild företrädare finns för äldre barn torde i första hand vara beroende av relationen till vårdnadshavaren. Möjligheten att föra en talan om skadestånd mot vårdnadshavaren kan också vara av betydelse.

Att barnet är omhändertaget enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) behöver inte innebära att något behov av en särskild företrädare saknas. Också efter ett sådant omhändertagande kan en särskild företrädare behövas för att ta ställning i frågor om förhör med och läkarundersökning av barnet.

Proportionalitetsprincipen kommer till uttryck genom att särskilda skäl som kan finnas mot ett förordnande skall beaktas. Principen innebär att ett förordnande får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för de berörda. Särskilda skäl mot ett förordnande kan vara att det är fråga om ett lindrigt brott vars skadeverkningar för barnet inte uppväger eventuella olägenheter under och till följd av ett förordnande.

När en särskild företrädare utses träder han eller hon alltid in som ställföreträdare för båda vårdnadshavarna. Detta framgår av 3 §. När vårdnadshavarna är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden räcker det att förutsättningarna enligt 1 § 1 eller 2 är uppfyllda beträffande någon av dem för att en särskild företrädare skall utses.

2 §

Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 finns endast i fråga om en av dem, skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

Om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare utses.

Om det finns två vårdnadshavare och förutsättningarna enligt 1 § 1 eller 2 är uppfyllda endast i fråga om en av dem anges i paragrafen att en särskild företrädare i vissa fall inte skall utses. Undantaget från huvudregeln i 1 § gäller de fall när vårdnadshavarna inte är gifta eller bor

tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Den av vårdnadshavarna som inte berörs av misstanken om brott eller står i något nära förhållande till den som kan misstänkas skall i stället förordnas att ensam vara ställföreträdare för den underårige under förundersökningen och i rättegången. Ett förordnande gäller i samtliga instanser.

Om brottsmisstanken gäller en särlevande vårdnadshavare eller exempelvis dennes sambo, kan den andra vårdnadshavarens förhållande till den misstänkte innebära att ett förordnande av en särskild företrädare skall ske enligt 1 § 2. Paragrafens *första stycke* har i huvudsak utformats i enlighet med Lagrådets förslag.

I *andra stycket* finns en undantagsregel som innebär att en särskild företrädare skall utses om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa. Bestämmelsen har i huvudsak utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag. Regeln tar sikte på de undantagsfall då ett förordnande för en av vårdnadshavarna skulle stå i strid med barnets bästa. Skäl för att förordna en särskild företrädare i dessa fall kan vara konflikten mellan vårdnadshavarna. Enbart det förhållandet att det pågår en vårdnadstvist bör dock inte vara tillräckligt för att förordna en särskild företrädare.

Begränsningarna av en särskild företrädares befogenheter enligt 3 § första stycket andra meningen gäller inte för en vårdnadshavare som förordnas enligt 2 §. Med stöd av ett sådant förordnande kan vårdnadshavaren alltså, utan medverkan av den andre vårdnadshavaren, dels väcka enskilt åtal, dels föra en skadeståndstalan för barnet utan att allmänt åtal har väckts.

Som *Lagrådet* har framhållit hindrar inte lagen om särskild företrädare för barn att ett målsägandebiträde utses vid sidan av vårdnadshavaren, om det skulle vara påkallat.

3 §

En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

I paragrafen finns bestämmelser om de befogenheter som tillkommer en särskild företrädare. Bestämmelserna – som har behandlats i avsnitt 6.4 – innebär att den särskilda företrädaren tar över vårdnadshavarens befogenhet som ställföreträdare i frågor som rör förundersökningen och rättegången om det aktuella brottet. Ett förordnande gäller i samtliga instanser. Den särskilda företrädaren träder i stället för båda vårdnadshavarna, oavsett om brottsmisstankarna bara gäller en av dem. Den särskilda företrädares uppdrag innebär att han eller hon skall bevaka och beakta barnets intressen samt stödja barnet under utredningen. Det

innefattar att ta ställning till om och hur barnet skall ställa in sig för polisförhör och undergå en läkarundersökning i brottsutredande syfte. Den särskilda företrädaren kan vidare överta ett av åklagaren väckt åtal som denne lagt ned. Den särskilda företrädaren kan även biträda ett av åklagaren väckt åtal samt överklaga en ogillad ansvarstalan. Den särskilda företrädarens befogenheter omfattar också vårdnadshavarens rätt att ange brott till åtal enligt 20 kap. 14 § RB.

I första stycket andra meningen anges inskränkningar i den särskilda företrädarens befogenheter. Han eller hon får inte väcka åtal och får inte heller väcka skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts. Begränsningarna behandlas närmare i avsnitt 6.4.

Företrädarens agerande skall helt styras av vad som kan anses vara barnets bästa. Vid ställningstagande i sådana frågor är barnets uppfattning av stor betydelse. God kontakt med barnet är givetvis en förutsättning för att barnets egen uppfattning skall komma till uttryck och kunna beaktas. Barnet själv kan inledningsvis ha vänt sig till någon särskild person och berättat om de omständigheter som grundar miss-tankarna om brott. I dessa situationer kan det vara lämpligt att den person barnet först anförtrott sig åt också är närvarande vid de fortsatta kontakterna med barnet.

Utgångspunkten bör vara att det ligger i barnets intresse att utredningsåtgärder kommer till stånd. Den särskilda företrädarens uppgifter bör fokuseras på att se till att åtgärderna kommer till stånd på ett sådant sätt att barnet inte far illa. Om ett barn känner en mycket stark rädsla och obehag inför ett förhör eller en läkarundersökning bör dock företrädaren ta ställning mot att barnet hörs eller inte ge samtycke till undersökningen. Hänsyn måste givetvis tas till att en åtgärd inledningsvis kan verka obehaglig för ett barn men att den senare vid samma tillfälle – eller vid ett senare tillfälle – kan framstå som mindre skrämmande.

Den särskilda företrädaren bör utföra sitt uppdrag i nära kontakt med förundersökningsledaren. Det är viktigt att företrädaren utifrån sin kännedom om barnets förhållanden påtalar sådant som kan vara av betydelse för förundersökningen. I den särskilda företrädarens uppgifter ingår dock inte att göra några egna bedömningar om bevisläget eller annat som rör utredningen.

I uppdraget ligger att samråda och samarbeta med personal på daghem, skola och med andra personer som kan stå barnet nära. Detsamma gäller i förhållande till företrädare för socialtjänsten och polisen. Även om den underårige är omhändertagen enligt LVU bör den särskilda företrädaren samarbeta med socialnämnden. Genom ett sådant samarbete kan undvikas att ett barn behöver genomgå fler läkarundersökningar och förhör än nödvändigt. Det är den särskilda företrädaren som är den underåriges ställföreträdare i de rättsliga frågor som gäller brottmålet även om barnet är omhändertaget enligt LVU (se närmare avsnitt 6.4).

Samråd och samarbete med andra personer och myndigheter innebär inte att den särskilda företrädaren inte skall stå fri i förhållande till dessa. Att företrädaren har en fristående roll är nödvändigt för att barnets bästa skall kunna tas till vara.

Vad gäller läkarundersökning bör barnets egen uppfattning i fråga om läkarundersökning beaktas när det gäller barn som har nått en sådan ålder och mognad att deras egen vilja bör respekteras. Det bör således inte komma i fråga att tvinga ett sådant barn att genomgå en läkarundersökning ens om den särskilda företrädaren skulle ha samtyckt till åtgärden.

Det särskilda företrädarens rätt att vara närvarande vid förhör som hålls med barnet och att därvid ställa frågor regleras i andra stycket genom en hänvisning till vad som gäller för målsägandebiträde enligt bestämmelserna i 23 kap. 10 och 11 §§ RB.

Kallelser och underrättelser som annars skulle ställts till vårdnadshavaren skall skickas till den särskilda företrädaren.

Den särskilda företrädaren saknar naturligtvis befogenheter att använda tvångsmedel såsom att hämta barnet. För att förhör genom den särskilda företrädarens medverkan skall kunna komma till stånd torde således ofta krävas att detta sker i samband med att barnet vistas i daghem, skola eller liknande.

Det kan förekomma att en god man har förordnats för den underårige för angelägenheter som helt eller delvis avser annat än misstankar om övergrepp mot den underårige. I sådana fall bör förordnandet för den gode mannen kvarstå. I frågor som rör förundersökningen och rättegången är det dock den särskilda företrädaren som ensam har bestämmanderätten.

En särskild företrädare har uppgifter som i många avseenden överensstämmer med dem som ett målsägandebiträde har. Det torde därför som regel inte utses ett målsägandebiträde vid sidan av en särskild företrädare.

4 §

En ansökan om förordnande enligt 1 eller 2 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

Tingsrätten prövar ärendet på ansökan av åklagare. Detta gäller oavsett vem som har initierat ärendet. I många fall torde ärendet initieras av annan, såsom skol- eller daghempersonal eller socialtjänsten (jfr 42 § socialtjänstförordningen [1981:750]). Någon särskild forumbestämmelse finns inte, men ansökan torde i de flesta fall lämpligen riktas till den domstol där åtal för brottet skall väckas enligt 19 kap. RB (se 19 kap. 12 § RB om behörigheten under förundersökningsstadiet). Om behövliga utredningsåtgärder har kunnat komma till stånd utan att någon särskild företrädare har förordnats, behöver åklagaren endast undantagsvis göra en ansökan redan på förundersökningsstadiet. Behovet av en ansökan inför en förestående rättegång måste i allmänhet bedömas mot bakgrund av de möjligheter att få ett skadestånd från den misstänkte som barnet kan ha.

5 §

Till särskild företrädare får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas

Bestämmelserna i paragrafen om vem som kan förordnas till särskild företrädare för barn skiljer sig från de bestämmelser som gäller för rättshjälpsbiträden och målsägandebiträden i fråga om kraven på särskild lämplighet. Uppdraget som särskild företrädare innebär att särskilda krav måste ställas på den som kan komma i fråga. Kraven har behandlats närmare i avsnitt 6.5. De gäller särskilt de personliga egenskaper en sådan person bör besitta. Det måste ställas stora krav på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess förtroende. Kraven gäller vidare förmågan att hantera en mycket känslig situation som kan innefatta komplexa intressekonflikter. Den som skall utses bör ha stor integritet, kunna vinna förtroende både hos personal på daghem och skola, tjänstemännen inom socialtjänsten, och – i möjligaste mån – hos vårdnadshavarna. Det bör betonas att den särskilda företrädaren måste stå fri i förhållande till polis- och åklagarmyndigheterna men också i förhållande till en vårdnadshavare som inte berörs av misstankarna om brott.

Den som förordnas skall ha erfarenheter av förundersökning och rättegång i brottmål.

Företrädesvis bör personer som har erfarenhet av uppdrag som målsägandebiträde i ärenden av liknande karaktär och som har utfört de uppdragen på ett tillfredsställande sätt anlitas för uppdrag som särskild företrädare.

6 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får domstolen, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

I paragrafen regleras möjligheten att interimistiskt förordna dels en särskild företrädare för barn, dels att en vårdnadshavare ensam skall företräda barnet. Paragrafen har utformats i enlighet med Lagrådets förslag. När förutsättningarna för förordnande enligt 1 och 2 §§ är uppfyllda kan rätten förordna interimistiskt enligt denna paragraf utan att vårdnadshavarna först hörs, om detta kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara. Så kan vara fallet när det finns risk för att en vårdnadshavare påverkar barnet att inte lämna några uppgifter till polisen eller att ändra uppgifter som kan ha lämnats till utomstående. Ett interimistiskt förordnande kan också komma i fråga på grund av behovet av skyndsamma utredningsåtgärder.

Ett interimistiskt beslut torde i många fall vara nödvändigt för att ta till vara barnets rätt. Ett sådant beslut är naturligtvis särskilt ingripande för de berörda. Frågan om förutsättningar finns för ett interimistiskt beslut måste därför prövas mycket noggrant. Prövningen gäller till att börja med de uppgifter som åberopas till stöd för att ett brott har begåtts mot barnet samt att en vårdnadshavare kan misstänkas eller det kan

befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. När det gäller karaktären av dessa uppgifter bör krävas att de är konkreta och graverande, att de lämnats av personer vars tillförlitlighet det inte finns anledning att sätta i fråga och att de gäller iakttagelser som uppgiftslämnaren själv gjort eller sådant som barnet själv på ett trovärdigt sätt berättat om för uppgiftslämnaren.

En förutsättning för att det skall vara möjligt att bedöma om ett interimistiskt beslut kan antas vara nödvändigt torde vidare ofta vara att ansökan innehåller tillräckliga uppgifter om barnets inställning till att redogöra för saken i vårdnadshavarnas närvaro. Om barnet särskilt har anförtrott sig åt någon annan vuxen person än vårdnadshavarna kan en sådan persons uppfattning om risken för att en vårdnadshavare påverkar barnets utsaga vara av betydelse.

I en ansökan med ett interimistiskt yrkande är det särskilt viktigt att också omständigheter som kan tala mot ett förordnande tas upp.

Vid en interimistisk prövning måste vidare nogsamt beaktas att hänsyn skall tas till såväl skyddet för vårdnadshavarnas intressen och barnets rätt till kontakt med vårdnadshavarna som till att barnets rätt i övrigt tas till vara, både såvitt avser vikten av att utreda och lagföra brott mot barnet och när det gäller barnets rätt att inte utan skäl utsättas för ingripande och påfrestande förhör och läkarundersökningar.

Det interimistiska beslutet skall omprövas när barnets vårdnadshavare har getts tillfälle att yttra sig.

7 §

Åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Underrättelsen skall göras så snart det är möjligt utan men för utredningen.

När ett interimistiskt beslut har fattats skall barnets vårdnadshavare, så snart det kan ske utan att det blir till nackdel för utredningen, underrättas om beslutet. Den väsentliga aspekten när det gäller tidpunkten för underrättelse om t.ex. att förhör hålls med barnet eller barnet genomgår läkarundersökning är intresset av att undvika att en vårdnadshavare ges tillfälle att påverka barnet till men för utredningen. Normalt sett borde vårdnadshavare med hänsyn till detta kunna underrättas så snart ett förhör eller en läkarundersökning påbörjats. Kravet på skyndsamhet innebär att vårdnadshavare kan behöva underrättas per telefon eller genom personlig kontakt.

Åklagaren bör omedelbart meddela domstolen om att underrättelse skett.

8 §

I fråga om byte av den särskilda företrädaren tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

I paragrafen sägs att rättshjälpslagens bestämmelser om byte gäller för en särskild företrädare.

Bestämmelser om förfarandet vid byte behandlas i kommentaren till 15 §.

Bestämmelsen har utformats i enlighet med Lagrådets förslag.

9 §

Om det inte längre behövs någon särskild företrädare skall företrädaren entledigas.

I paragrafen sägs att en särskild företrädare skall entledigas, om det inte längre finns något behov av en sådan. Det kan vara fallet t.ex. om det framkommer att det inte längre finns motstridiga intressen mellan den underårige och vårdnadshavarna.

Bestämmelser om förfarandet vid entledigande behandlas i kommentaren till 15 §.

I undantagsfall kan det vara så att det finns förutsättningar för att förordna ett målsägandebiträde för barnet i samband med att en särskild företrädare entledigas. I sådant fall ter det sig ofta naturligt att den särskilda företrädarens förordnande ändras till ett förordnande som målsägandebiträde. I vissa situationer, t.ex. om det varit motsättningar mellan den särskilda företrädaren och vårdnadshavarna, kan det dock vara lämpligt att någon annan än den särskilda företrädaren förordnas. Avgörande för bedömningen är vad som kan anses ligga i barnets intresse.

När en rättegång är avslutad och domen vunnit laga kraft beträffande såväl brottet som eventuellt skadestånd upphör förordnandet som särskild företrädare att gälla utan att det behöver fattas något beslut om detta. Detsamma är fallet om åklagaren beslutar att inte väcka något åtal eller den särskilda företrädaren inte övertar ett nedlagt åtal.

10 §

Om förutsättningar för ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § inte längre finns eller förordnandet inte längre behövs skall det återkallas.

I paragrafen sägs att ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § skall återkallas, om det inte längre finns förutsättningar för det eller behov av förordnandet har upphört. Det senare kan vara fallet t.ex. om det framkommer att det inte längre finns motstridiga intressen mellan den underårige och den andre vårdnadshavaren. Detta kan inträffa om brottsmisstanken rör en sambo till en särlevande vårdnadshavare och samboendet har upphört efter beslutet om förordnande för den andre vårdnadshavaren.

Bestämmelsen om återkallelse när förutsättningarna för ett förordnande inte längre finns, har införts på förslag av Lagrådet. Återkallelse i sådana fall kan komma i fråga när det under utredningen framkommer uppgifter som visar att den förordnade vårdnadshavaren står i ett sådant förhållande till den misstänkte som anges i 1 § 2, och det alltså i stället skall utses en särskild företrädare för barnet.

Bestämmelser om förfarandet vid ett sådant beslut behandlas i kommentaren till 15 §.

Ett förordnande enligt 2 § om att en av vårdnadshavarna ensam tar till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången upphör annars automatiskt när rättegången är avslutad och domen vunnit laga kraft beträffande såväl brottet som eventuellt skadestånd. Eftersom vårdnadshavaren med stöd av förordnandet kan väcka enskilt åtal samt föra en skadeståndstalan för barnet, utan att allmänt åtal har väckts, kan det i vissa fall hända att förordnandet gäller under längre tid. Förordnandet begränsar sig dock alltid till befogenheten att väcka åtal och föra talan om skadestånd med anledning av den brottsmisstanke för vilken förordnandet skett.

11 §

En särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) gäller för ett rättshjälpsbiträde. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43 och 47 §§ rättshjälpslagen.

I paragrafen hänvisas i fråga om ersättning till den särskilda företrädaren till de bestämmelser i rättshjälpslagen som gäller för ett målsägandebiträde (se 5 § lagen [1988:609] om målsägandebiträde).

Teoretiskt ingår det i den särskilda företrädarens befogenheter även att anlita ett ombud eller ett rättegångsbiträde. Kostnadsreglerna är emellertid utformade med utgångspunkt från att den särskilda företrädaren själv utför behövliga rättegångsåtgärder och ett ombud eller rättegångsbiträde för barnet ersätts inte av allmänna medel (se hänvisningarna till rättshjälpslagen).

12 §

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde skall avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Paragrafen reglerar frågor om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader. Av *första stycket* följer att det av allmänna medel inte ersätts utredningsåtgärder som den särskilda företrädaren företar utöver vad som följer av hänvisningen till 6 § första stycket och 7 § lagen om målsägandebiträde. Ersättning till den särskilda företrädaren fastställs av domstolen (se hänvisningen till 7 § lagen om målsägandebiträde). I fråga om skyldighet för annan än den underårige att ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas i brottmål 8 § första meningen lagen om målsägandebiträde. I tvistemål gäller i stället be-

stämmelserna i *andra stycket* enligt vilka barnets motpart eller motpartens ombud m.fl. kan vara skyldiga att ersätta kostnaderna.

Prop. 1998/99:133

13 §

Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I paragrafen anges att samtliga ärenden enligt lagen om särskild företrädare handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Det innebär att ärendelagens bestämmelser om bl.a. rättens sammansättning, om sammanträde och om överklagande gäller i ärenden om förordnande av en särskild företrädare, byte och entledigande av företrädare, ersättning till en sådan samt förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § och återkallelse av sådant förordnande.

14 §

I ett ärende om förordnande enligt 1 eller 2 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart.

I paragrafen anges att barnets vårdnadshavare är motpart i ett ärende om förordnande enligt 1 och 2 §§. Som framgår av 4 § är det endast åklagaren som är behörig att ansöka om sådana förordnanden. Om barnet i ärenden om förordnande av en särskild företrädare enligt 1 § har två vårdnadshavare är båda vårdnadshavarna motparter och kan bl.a. var för sig överklaga ett beslut. Också i ärenden om förordnande för en av vårdnadshavarna enligt 2 § är båda vårdnadshavarna motparter.

15 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare eller av åklagaren.

Domstolen får också självmant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

Första stycket anger att barnets vårdnadshavare, åklagaren eller den särskilda företrädaren får ansöka om byte eller entledigande av en särskild företrädare. Den särskilda företrädaren skall ges tillfälle att yttra sig i ett ärende om byte eller entledigande men är aldrig motpart. Företrädaren kan alltså inte förpliktas ersätta rättegångskostnader i ärendet med stöd av 32 § ärendelagen.

I *andra stycket* anges att åklagaren och vårdnadshavarna får ansöka om återkallelse av ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 §.

Om barnet har två vårdnadshavare har de var för sig rätt att ansöka enligt första och andra stycket.

Ärendet om byte, entledigande eller återkallelse kan enligt *tredje stycket* tas upp självmant av rätten. Genom denna möjlighet kan dom-

stolen beakta viljeyttringar från barnet i dessa frågor. Kännedom om barnets vilja i dessa avseenden kan t.ex. ha förmedlats till domstolen via den särskilda företrädaren, socialnämnden, åklagaren eller någon utomstående.

Åklagare eller vårdnadshavare som inte är sökande har i ärenden som avses i *första* och *andra styckena* ställning som motpart. I 15 § ärendelagen finns bestämmelser om tillfälle för motpart att yttra sig i dessa fall. Också i ärenden som avses i *tredje stycket* bör som regel åklagare, vårdnadshavare och i förekommande fall den särskilda företrädaren få tillfälle att yttra sig.

16 §

Beslut om förordnande enligt 1 och 2 §§, interimistiska beslut enligt 6 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare eller återkallelse av förordnande enligt 2 § enligt 8, 9 och 10 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

I paragrafen anges att flertalet beslut enligt lagen gäller omedelbart, om inte annat bestäms. Beslut om ersättning omfattas dock inte av bestämmelsen. Bestämmelsen gäller i stället för vad som annars skulle ha gällt enligt ärendelagen och har behandlats närmare i avsnitt 6.6. Paragrafen omfattar för tydlighetens skull också uttryckligen interimistiska beslut.

8.2 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

9 kap.

15 §

Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i *ärenden om särskild företrädare för barn och* mål enligt lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden om *särskild företrädare för barn*, adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken eller förvaltarskap behövs dock inte begäran av part.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Ändringen innebär att sekretess gäller för enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden i ärenden om särskild företrädare för barn när det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller utan att part begär det.

Sekretess i domstol för uppgifter i ärenden enligt lagen om särskild företrädare för barn kan också gälla enligt bestämmelserna om sekretess under förundersökning samt överförd sekretess (se 5 kap. 1 §, 9 kap. 17 § och 12 kap. 1 § sekretesslagen [1980:100]).

Förslag till lag om särskilt målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Om det inte är obehövt skall ett särskilt målsägandebitråde förordnas för en underårig, när en vårdnadshavare kan misstänkas ha begått ett brott mot den underårige på vilket det kan följa fängelse. Detsamma gäller när det kan antas att vårdnadshavaren på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas ha begått ett sådant brott inte kommer att ta till vara den underåriges rätt.

2 § En ansökan om särskilt målsägandebitråde görs av åklagaren hos tingsrätten. Ärendet handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. I ärendet är den underåriges vårdnadshavare motpart.

Domstolen får utan att höra den underåriges vårdnadshavare besluta för tiden fram till dess att ärendet slutligt avgörs, om detta kan antas vara nödvändigt för att den underåriges rätt skall kunna tas till vara. Den underåriges vårdnadshavare skall underrättas om ett sådant beslut så snart det kan ske utan att underrättelsen blir till nackdel för utredningen.

3 § Till särskilt målsägandebitråde utses en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget.

4 § Ett särskilt målsägandebitråde skall, i stället för den underåriges vårdnadshavare, ta till vara den underåriges rätt under förundersökningen och i rättegången. Biträdet är utan särskilt förordnande den underåriges ställföreträdare. Biträdet får dock inte väcka åtal och inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

5 § I fråga om det särskilda målsägandebiträdet tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebitråde i 4 § andra stycket, 5 §, 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebitråde samt 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken.

I fråga om skyldighet för annan än den underårige att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för biträdet tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

6 § Ett särskilt målsägandebitråde skall entledigas, om det inte längre finns något behov av ett sådant biträde. Ansökan om entledigande får göras av den underåriges vårdnadshavare, det särskilda målsägandebiträdet eller av åklagaren. Domstolen får också självmant ta upp frågan om entledigande.

Ärendet handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett entledigande får inte ske utan att det särskilda målsägandebiträdet haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

Förteckning över remissinstanser som har yttrat sig över promemorian Särskilt målsägandebitråde för barn (Ju 94/3147 och Ju 98/588)

Prop. 1998/99:133
Bilaga 2

Riksdagens ombudsmän, Domstolsverket, Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Hovrätten för Nedre Norrland, Örebro tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Kammarrätten i Jönköping, Länsrätten i Skåne län, Åklagarmyndigheten i Stockholm, Åklagarmyndigheten i Linköping, Åklagarmyndigheten i Malmö, Åklagarmyndigheten i Göteborg, Åklagarmyndigheten i Västerås, Åklagarmyndigheten i Sundsvall och Umeå, Uppsala universitet, Juridiska fakulteten, Kristianstads kommun, Rädda Barnen, Svenska Kommunförbundet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Domareförbund, Föreningen Jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Riksförbundet Barnens rätt i samhället, Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige, Samman slutningen för Sveriges Juridiska Byråer, Sveriges Psykologförbund.

Förslag till lag om särskild företrädare för barn

Härigenom föreskrivs följande.

När en särskild företrädare skall utses

1 § När det finns anledning att anta att ett brott som det kan följa fängelse på har begåtts mot någon som är under 18 år skall en särskild företrädare förordnas för barnet, om det med hänsyn till barnet inte är obehövt eller annars särskilda skäl talar mot det och om

1. en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller
2. det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt.

Vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans

2 § Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och förutsättningarna enligt 1 § 1 eller 2 är uppfyllda endast i fråga om en av dem, skall någon särskild företrädare för barnet inte utses. I ett sådant fall skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången.

Den särskilda företrädarens uppgifter

3 § En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

Ansökan om förordnande

4 § En ansökan om förordnande enligt 1 eller 2 §§ görs av åklagaren hos tingsrätten.

Vem som utses till särskild företrädare

5 § Till särskild företrädare får förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon som annars är särskilt lämplig för uppdraget.

Interimistiskt beslut

6 § Domstolen får utan att höra barnets vårdnadshavare besluta för tiden fram till dess att ärendet om förordnande enligt 1 eller 2 §§ slutligt avgörs, om detta kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara.

7 § Åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Underrättelsen skall göras så snart det är möjligt utan att underrättelsen blir till nackdel för utredningen.

När en särskild företrädare kan bytas ut eller entledigas

8 § I fråga om byte av den särskilda företrädaren och rätt för sådan företrädare att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen (1996:1619).

9 § Om det inte längre behövs någon särskild företrädare skall företrädaren entledigas.

Återkallelse av förordnande för vårdnadshavare

10 § Om ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § inte längre behövs skall det återkallas.

Ersättningsfrågor

11 § En särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) gäller för ett rättshjälpsbiträde. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43 och 47 §§ rättshjälpslagen.

12 § När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde skall avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Förfarandefrågor

13 § Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

14 § I ett ärende om förordnande enligt 1 och 2 §§ är barnets vårdnadshavare motpart.

15 § Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare eller av åklagaren.

Domstolen får också självmant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

16 § Beslut om förordnande enligt 1 och 2 §§, interimistiska beslut enligt 6 § och beslut om byte, entledigande eller återkallelse enligt 8, 9 och 10 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2000.

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

15 §¹

Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i mål enligt lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden om adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § eller förvaltarskap behövs dock inte begäran av part.

Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i *ärenden om särskild företrädare för barn och* mål enligt lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden om *särskild företrädare för barn*, adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § eller förvaltarskap behövs dock inte begäran av part.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2000.

¹ Senaste lydelse 1997:194.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1999-05-11

Närvarande: f.d. justitierådet Per Jermsten, justitierådet Ingegerd Westlander, regeringsrådet Susanne Billum.

Enligt en lagrådsremiss den 29 april 1999 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag (1999:000) om särskild företrädare för barn,
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Carl Josefsson.

Förslagen föranleder följande yttrande av Lagrådet:

Förslaget till lag om särskild företrädare för barn

1 §

I paragrafen ges bestämmelser om de förutsättningar som måste föreligga för att en särskild företrädare skall förordnas. Enligt Lagrådets mening blir paragrafen mer lättläst och logisk om den omredigeras på följande sätt:

”När det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år och

1. en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller
2. det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt, skall en särskild företrädare förordnas för barnet, om det med hänsyn till barnet inte är obehövt eller annars särskilda skäl talar mot det.”

2 §

I paragrafen anges att om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och förutsättningarna enligt 1 § 1 eller 2 är uppfyllda endast i fråga om en av dem, skall någon särskild företrädare för barnet inte utses. I ett sådant fall skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och rättegången.

Vid lagrådsföredragningen har upplysts att bestämmelsen är att uppfatta så att den vårdnadshavare som inte själv misstänks för brott i ett sådant fall skall förordnas om inte hans eller hennes förhållande till den som misstänks är sådant som anges i 1 § 2. Det är alltså inte tillåtet att utse en särskild företrädare för barnet t.ex. i ett fall då de båda vårdnadshavarna ligger i konflikt med varandra, kanske om vårdnad eller umgängesrätt, medan den som misstänks för brottet mot barnet är make eller sambo till den första vårdnadshavaren. Ett förordnande av den andre vårdnadshavaren synes emellertid då kunna bidra till att fördjupa konflikten mellan föräldrarna och att dra in barnet i denna. Enligt Lagrådets

mening kan ifrågasättas om inte domstolen bör ges en möjlighet att undantagsvis kunna förordna en särskild företrädare för barnet också om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller liknande omständighet är bäst för barnet att någon utomstående utses.

Lagrådet anser vidare att den prövning som skall göras bättre framgår om man i lagtexten i stället för uttrycket ”... och förutsättningarna enligt 1 § 1 eller 2 är uppfyllda” använder uttrycket ”... och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 föreligger”.

I sammanhanget kan vidare påpekas att en vårdnadshavare som förordnats enligt 2 § inte får samma rätt att närvara vid förhör m.m. enligt 23 kap. rättegångsbalken som en särskild företrädare (se 3 § andra stycket). Bestämmelserna i den nu föreslagna lagen hindrar emellertid inte att ett målsägandebiträde utses vid sidan av vårdnadshavaren om så skulle vara påkallat.

Lagrådet förordar med hänvisning till det anförda att paragrafen ges följande lydelse:

”Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 föreligger endast beträffande en av dem, skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökning och i efterföljande rättegång. Om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare utses.”

5 §

Enligt denna paragraf får till särskild företrädare förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon som annars är särskilt lämplig för uppdraget.

Vid föredragningen inför Lagrådet har det upplysts att kravet på särskild lämplighet är avsett att gälla alla som kan komma i fråga för uppdraget, alltså även en advokat och en biträdande jurist på advokatbyrå. Detta framgår inte av den föreslagna lagtexten. Denna bör därför förtydligas i angivet hänseende, varvid det särskilda omnämmandet av advokat och biträdande jurist på advokatbyrå kan slopas.

Både i den allmänna motiveringen och i författningskommentaren anges utförligt vilka krav som måste ställas på den som kan komma i fråga som särskild företrädare. I författningskommentaren framhålls bl. a. att kraven särskilt gäller de personliga egenskaper som en sådan person bör besitta för att kunna hantera den mycket känsliga situation som det är fråga om och där det gäller att vinna framför allt barnets förtroende men även förtroendet hos personer i barnets omgivning såsom personal på daghem och skola samt tjänstemän inom socialförvaltningen och – i möjligaste mån – vårdnadshavarna. Det sägs också att den som förordnas skall ha erfarenheter av förundersökning och rättegång i brottmål.

Lagrådet finner de angivna kraven på personliga egenskaper och yrkeserfarenhet välmotiverade och anser att de bör återspeglas i lagtexten. Lagrådet föreslår därför att denna får följande lydelse:

”Till särskild företrädare får förordnas den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.”

6 §

Lagrådet förordar att bestämmelsen i denna paragraf, som anger förutsättningarna för ett interimistiskt beslut, ges följande avfattning:

”Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas tillvara får domstolen, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 § eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.”

8 §

Av remissen framgår att det är rätt betydande krav med avseende på bl.a. kunskaper, erfarenheter och mer personliga förutsättningar för uppdraget som bör ställas på den som förordnas till särskild företrädare. Lagrådet hänvisar vidare till vad som nyss anförts under 5 §. Vid sådant förhållande och med hänsyn till barnets särskilda intresse i förevarande fall av förtroende och kontinuitet framstår det inte som lämpligt att, efter mönster från vad som gäller beträffande rättshjälpsbiträde och målsägandebiträde, ge en särskild företrädare möjlighet att tillfälligt sätta annan i sitt ställe. Lagrådet förordar därför att paragrafen ändras till följande lydelse:

”I fråga om byte av den särskilda företrädaren tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:1619).”

10 §

I paragrafen anges att om ett förordnande för en vårdnadshavare enligt 2 § inte längre behövs skall det återkallas.

Enligt Lagrådets mening bör paragrafen även ge utrymme för återkallelse i det fall det visar sig att det inte längre finns förutsättningar för förordnande enligt 2 §. Det kan t.ex. framkomma uppgifter under utredningen som visar att den förordnade vårdnadshavaren står i sådant förhållande till den misstänkte som anges i 1 § 2.

Lagrådet förordar med hänsyn härtill och med hänvisning till vad som anförts under 2 § att paragrafen utformas enligt följande:

”Om förutsättningar för ett förordnande för vårdnadshavare enligt 2 § inte längre föreligger eller förordnandet inte längre behövs skall det återkallas.”

Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 20 maj 1999

Närvarande: statsrådet Hjelm-Wallén, ordförande, och statsråden Freivalds, , Schori, Winberg, Ulvskog, Lindh, Sahlin, von Sydow, Klingvall, Pagrotsky, Östros, Messing, Engqvist, Rosengren, Larsson, Wärnersson, Lejon, Lövdén, Ringholm.

Föredragande: statsrådet Freivalds

Regeringen beslutar proposition 1998/99:133 Särskild företrädare för barn.